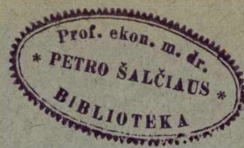
Rankraščio teisėmis.



LIETUVOS ISTORIJA

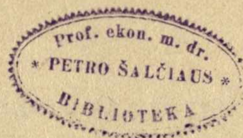
XVII — XVIII a.

I DALIS

Prof. A. Janulaičio paskaitų, skaitytų
1927 m. rudens semestre, užrašai.

STUD. HUM. SPAUDOS KOMISIJOS 31 LEIDINYS

KAUNAS — — — — 1928 M.



LIETUVOS ISTORIJA

XVII — XVIII a.

I DALIS

Prof. A. Janulaičio paskaitų, skaitytų
1927 m. rudens semestre, užrašai.

STUD. HUM. SPAUDOS KOMISIJOS 31 LEIDINYS

KAUNAS — — — — 1928 M.

P R A K A L B A.

Vienas svarbiausių mūsų dabarties uždavinių yra pa= žinti savo tautos praeitį, pažinti tą pagrindą, ant kurio mes išaugome ir dabar laikomės. Dabarties šaknis pažinti svarbu ne tik užsiėmusiems istorijos mokslu, bet kiekvie= nam galvojančiam žmogui, ~~kalbamajam atsitikime = lietuviui.~~ Bet, deja, mūsų praeitis, ir ypač I7 = I8 amžius, yra perdaug tamsi, nenušviesta. Mūsų tautiškai sąmoningoji inteligentija jaunutė ir dar nespėjo tą sunkų darbą at= likti. Žodžiu, istorinės literatūros mes turime iki šiol labai mažą. Mūsų praeitį yra tyrę kai ~~kurie~~ kaimynių tau= tų mokslininkai = lenkai, rusai ir vokiečiai. Bet mūsų tautos istorija su ~~kiekviena kaimynių~~ tautų istorija yra ypatingam santyky, taip kad pastarųjų ainiai dažnai, są= moningai ar nesąmoningai patriotizmo sugestijoj, yra ne= objektyvūs. Jie tyrė mūsų praeitį savotiškais interesais, savotiškomis aprioristiškomis pažiūromis, kartais net ne be šovinizmo. Be to, dar reikia atsiminti, kad jei yra kas rašyta apie mūsų tautos praeitį, tai maždaug I2 = I6 amž. laikotarpy, o vėlesniems laikams mes neturime nė vieno rimtesnio darbo, kuris liestų grynai Lietuvą. Jei kas rašyta apie tuos laikus, ypač lenkų, tai su Lietuva skaitytasi, kaip Lenkijos provincija. Taigi tuose veika= luose lietuvių tauta ir valstybė visiškai nėra siekimo objektu. Visa tai, kas mums svarbu, tuose veikaluose lie= čiama tik netiesioginiai, kaip antraeiliai dalykai. Pa= galiau pastebėtina, kad laikotarpiui po I586 metų visiškai nėra, nei mūsų, nei svetimoj kalboj, jokio platesnio

istorijos kurso.

Visa tai turėdama galvoj St.Hum.Dr.Spaudos Komisija, remiama daugelio studentų pageidavimais, nutarė paruošti prof. A. Janulaičio skaitomų paskaitų konspektą ir pavedė man, kitiems padedant tą darbą atlikti. Viso to sekmėj, matom štai šitą I sąsiuvinį.

Tai ne stenograma, bet konspektas. Galimas dalykas, kad čia bus viena kita klaida chronologijoj, kartais gal koks faktas nevisai taip nupasakotas, bet tai nebus esminės, dalyką keičiančios, klaidos. Visų šitų paskaitų svarbiau=sia reikšmė ne ta, kad jos supažindina mus su įvykiais, bet ta, kad jos padeda išsidirbti tikrai lietuvišką isto=rinę orientaciją, padeda apsisaugoti nuo neteisingų į Lie=tuvos istoriją pažvalgų, kurios iš dalies jau priminta anksčiau.

Pasiruošti egzaminams šito konspekto gal neužteks, kaip neužtektų net paskaitų stenogramų, bet turint galvoj čia pareikštas mintis, nebus pavojaus suklysti, ruošiantis egzaminų iš svetimtaučių įvairiais klausimais rašytų mo=nografijų arba net galima bus naudotis kiekvienu, kiek blaivesniu, lenkų istorijos kursu, kurie šiaip labai leng=vai gali suvedžioti.

Redakcinių trūkumų čia yra daug. Jie atsirado ne del blogo noro ar nepastebėjimo, bet del sąlygų, kuriose šis darbas buvo atliekamas.

Teikiamoji medžiaga čia nesuskirstyta kokiu nors vienu pagrindu, bet paduodama paskaitoms. Tai, žinoma, trūku=mas. Bet jei būtumėm bandę medžiagą grupuot kokiais ry=škesniais skyriais, tai, jau nekalbant apie tai, kad dar=bas būtų užsitęsęs, būtų daugiau pavojaus nuklysti nuo p.Profesoriaus reiškiamų minčių.

Šioj pirmoj daly yra kursas, skaitytas 1927 metų rudens semestre. Antrojoj daly bus kursas, skaitomas 1928 metų pavasario semestre.

K a u n a s.

1927.XII.20. A. Š.

L I E T U V O S   I S T O R I J A.

XVII – XVIII amžiai.

==========

Septynioliktas amžius Lietuvos istorijoje nesudaro atskiros epochos ir del to mums teks grįžti į XVI a. vidurį ir pabaigą. Be to, vienos tautos istorija negalima išskirti iš kitų tautų istorijos, nes tautų gyvenimas yra surištas kultūriniais tarptautiniais ryšiais. Taigi ir mums teks nustatyti kultūrinius ryšius tarp lietuvių ir kitų tautų.

Viduramžiais kultūros centrais buvo Mediteranos /Viduržemio jūros/ pakraščių šalys. Italijoj atsiranda tokios galingos organizacijos, kaip Vatikanas. Ten Venecija ir Genuja = turtingos ir galingos pirklių respublikos. Visas to laiko kultūringasis pasaulis žiūri į Italiją=Romą, nes ten viso gyvenimo centras. Ir tik taiś laikais suprantamas posakis: "visi keliai į Romą veda". Bet jau ir viduramžy tas tas gyvenimo centras iš Italijos ir bendrai nuo mediteranos kėlesi kitur, keitėsi. Kryžiaus karai supažindino Europą su Rytais = Azija, Indija, kur yra visokių turtų centrai. Europa tiesė savo rankas prie tų turtų, bet Azija pajėgė atsikratyti. Tą atliko turkai. Europa nusikreipė į Vakarus ir Šiaurę.

Lietuva per Dnieprą savo prekes gabendavo į pietus = Venecijos, Genujos pirkliams. Lietuva parduodavo ne tik

savo ūkio produktus = javus, žvėrių kailius ir tt., bet ir žmones = vergus ir verges. Bet kai nuo Mediteranos pakraščių centrai pradeda nykti, tai ir Lietuvos prekyba turi kreiptis į kitą pusę. Seniau pietų Europos centrai aprūpindavo veik visą Europą įvairiausiais produktais ir medžaigomis. Seniau iš Italijos centrų sausažemiu gaben=davo visas prekes į vakarus. Dabar tie keliai užleidžiami. Italijos miestai nyksta.

Azija neleidžia Indijon sausažemiu, reikia rasti kelią jūra. To kelio beieškant pirmiau rasta Amerika, o tik vėliau užtikta Indija. Dabar visi keliai persikelia į vakarus ir čia kyla nauji centrai. Epochos ponais tam=pa ispanai, portugalai, francūzai, anglai, šiarej susi=kuria Hanza. Kaip pirma visi keliai traukė į Romą, taip dabar nuo jos bėga. Bėga ne tik ekonominiai keliai, bet ir politiniai.ir net kultūriniai su religiniais /atmin=kim reformaciją/.

Dniepro reikšmė Lietuvai puola, nes turkai jau uždarė Juodąją jūrą duris ir nepriloidžia pirklių. Lietuvos pre=kybos centrai keliasi į vakarus, eina per Dauguvą ir Ne=muną, kurių žiotys irgi nepriklausė Lietuvai, o buvo vo=kiečių ordenų rankose. Vienintelis Lietuvos uostas buvo Palanga.

Pramonės=prekybos šalys sutraukia daug gyventojų į vieną vietą ir neužtenka savo maisto, o reikia įvežti iš kitur, t.y. iš agrarinių kraštų, prie kurių priklausė ir Lietuva. Europos vakaruose duonos pareikalavimas jau bu=vo. Toks bendras pakitimas pasaulio struktūros, žinoma, negalėjo neatsiliepti ir Lietuvoje.

Kaip minėta, Roma nebėra jau visko centru, bet jį panaikinti pačioj Italijoj pastangų nėra. Tokių pastangų daroma vakaruose, kur tas idedama į idė= jines formas, būtent: mūsų tikyba yra geresnė, tikresnė, nei Romos skelbiamoji. Tai protestantizmas. Jis kyla greta su ekonominiu pagerėjimu germanų šalyse.

XVI a. Europoj eina tikybinės kovos. Religijos vertė principe sprendžiama kardu, jėga = "cuius regio, eius et religio". Greta eina ir kitas, tų atmainų iššauktas, procesas. Kai kyla didesnis ūkio produktų pareikalavimas, tai kyla ir klausimas kas valdys žemę. Ideologinėj for= moj eina kova už dvarus. Vieni nori dvarus sekuliarizuo= ti, kiti juos apginti, išlaikyti. Amžini karai išardė ūkį, šalys kur išaugo prekyba ir pramonė, o nebuvo duo= nos, turėjo jos ieškoti rytuose, kur tų kovų nebuvo. Lie= tuva ir gi buvo rytuose. Jos gyvenime toks procesas, be abejo, atsiliepė.

Dar vienas faktorius, uždėjęs savo antspaudą Lietu= vos istorijai XVI a. buvo Maskva, jos carai. Maskvoj susi= kūrė naujas centras rytuose. Lig šiol buvo tuo centru tik Lietuva, o rusų kunigaikščiai buvo totorių valdomi. Toto= rių chanai, Lietuvos kunigaikščių globojami, pradėjo silp= nėti ir del jų žuvimo buvo tik laiko klausimas. Bendrai nomadai negali ilgai viespatauti, nes jie nesudaro pasto= vaus centro. Maskva stiprėjo iš syk totorių sąskaiton, bet jau XV a. pradeda daryti ekspansiją ir į vakarus. Ji pra= deda jungti apie savo rusų žemes, lig šiol buvusias Lie= tuvos įtakoj ir net jos valstybės dalimi. Jungiant rusų žemes Maskvai pirmenybė tenka tikybos atžvilgiu ir pra=

deda laimėti.

Kadangi dabar kultūros ir ekonominio gyvenimo centrai jau vakaruose, o ne pietuose, todel ir rusai pradeda sieki= ti išėjimo į Baltijos jūras, kurios yra geriausias kelias susisiekti su vakarais. Rusams pasiekti Baltiją patogiau= sia per Livoniją. Dabar prasideda rungtynės Rusų=Lietu= vių del Livonijos. Prie to ginčo prisideda ir Švedija, kurios interesas buvo neprileisti rusų prie jūros, išlai= kyti ją savo įtakoj. Tas sukėle ginkluotus konfliktus, kurie ir baigėsi Lietuvos nenauda. XVI a. Švedijoj pra= sideda bendras naujas žemių ieškojimas /pirmas buvo vi= kingų žygiai/. Jie užkariauja Suomiją, nori įsigalėti Estijoj ir Vokietijoj. Tai kita švedų veržimosi prieža= stis.

Lietuvai pavojai iš Maskvos pusės davė lenkams progos prispirti Lietuvą prie unijos. Bet ir po unijos lenkai Lietuvai nepadėjo. Vis tiek daugiausia kariauja Lietuva, o lenkai mažai tuo tesiinteresuoja.

Dar vienas paliestinas momentas, tai socialinės at= mainos. Sociale ir politinė valstybės struktūra pasirodė netinkanti palaikyti valstybę, ją ginti. Karai su Maskva nesiseka. Bajorai reikalauja lygių teisių su ponais. 1564 m. jie išgauna lygybės įstatymą: visi gali dalyvauti seime, rinkti teisėjus... Taip buvo įstatymuose, bet gy= venime dar ilgai ponai buvo tiek stiprūs, kad veik vieni visa darė. Jie turėjo daugybę žemių, bajorai materialiai priklausė nuo jų, be to, iš ponų buvo daug žymių, gerbia= mų valstybės vyrų, kurie ir palaikė ponų prestyžą.

Ekonominės atmainos. Pirmykštis ūkininkavimo būdas buvo toks: žemdirbys apsirinkęs vietą išvalo ją nuo miško, išaria ir sėja javus. Žemės niekumet netręšia, dėl to ji greit nuplėšiame ir nebeduoda derliaus. Tada ūkininkas meta tą sklypą ie eina į kitą vietą ir daro tą patį. Dažnai vienoj vietoj susikaupdavo gana didelė žmonių grupė ir apdirbdavo didelį žemės plotą, bet ir čia skaitėsi lygiai vienas ūkis, kaip ir ten, kur vienas ūkininkas tegyveno. Mokesčius imdavo nuo ūkio vieneto, nes žemė nebuvo matuojama ir nieks nežinojo kiek kas jos turi. Kadangi ūkiai dažnai būdavo gana skaitlingi šeimynomis, o mokesnis lygus, kaip ir vienam, tai valstybė iš to turėjo daug nuostolio. Dabar reikėjo tam tikriems valdininkams apvažiuoti ūkius ir nustatyti jų dydį. Be to, pradeda vartoti sistematinį vaismainį = trilaukį. Pradėta tręšti. Vakarų Europoj tos agrarinės reformos = ūkio formų pasikeitimas, įvyko daug anksčiau nei Lietuvoj. Taip Vokietijoj tas žinoma jau I? = I? a. Lietuvon ta sistema eina pamažu. Palenkėj tas jau atsiranda Vytauto laikais. Prūsuose ir gi/ anksčiau. Kada kur visa įvyko = žinių nėra. Mes žinome tik tai, kada reformos buvo daromos didžiuosiuose ūkiuose, kunigaikščio dvaruose. Lig šiol žmonės gyveno išsimėtę po laukus; dabar visi surenkami į sodžius. Trobos statoma prie tam tikro kelio. Ir svarbiausia = kad išmatuojama žemė. Lig tol turėjo ir dirbo tiek, kiek kas pajėgė įdirbti. Dabar įvedama valakų sistema. Sodžiui suskaitoma ūkininkai ir vienas padaroma viršesniu, jam daugiau duodama žemės, o mažiau pareigų. Kita žeme paskirstoma.

ūkį pakelti tais laikais buvo labai svarbu, nes bu= vo labai daug išlaidų. Išradus parakų pasikeitė karo tech= nika. Greta raitelių jau reikėjo ir pėstininkų. Raiteliai jau ne visur tinka. Raiteliais buvo bajorai. Šautuvai rai= liams nepatogūs, nes persunkūs = vieną reikia vežti arba keliems nešti. Raiteliai mūšiui jau netinka, reik samdy= ti pėstininkus, o tam reikia pinigų. Kur juos gauti? Po= nai neduos, bajorai taip pat. Reikia imti iš didžiojo kunigaikščio dvarų, reikia juos dar labiau įkeisti ir pa= kelti ūkį. Valstiečiai dabar labiau pririšami prie žemės. Bajorai, pasijutę galingu elementu valstybėj, reikalauja sau teisių. Iš jų reikalauja mokesčių, jie sutinka duo= ti, bet sako, tegul be mūsų niekas nebus daroma, mes vi= sada turim dalyvauti seime.

Lietuvoje tuo laiku jau galingas buvo pirklių luo= mas, turėjęs plačių ryšių su vakarų pirkliais. Lietuvoj yra daug pirklių sandėlių. Bajorams ginti valstybę del pirklių nėra išskaičiavimo ir jie visaip stengiasi tą luomą nustelbti, paimti savo įtakon, išnaudoti. Visa re= miama agrariniu klausimu.

Eisim prie Lietuvos teritorijos nustatymo. Nuo Min= daugo Lietuvos ekspansija ėjo į rytus, nes ten buvo šal= tiniai geresnių ir brangesnių daiktų. Dabar, dingus Juo= dųjų jūrų reikšmei, puolė ir rytų reikšmė. Daug gerų uos= tų tenai nyksta, o Baltija įgyja reikšmės. Prie jos ver= žiasi ne tik Lietuva, bet ir Maskva, kuri tais laikais Baltijos visai nesiekė. XVI a. Baltija turėjo didesnės reikšmės, nei dabar, kada eina pasaulinio masto prekyba, svarbiausia turėti išėjimą į okeaną. Išėjimas gi į Balti=

ją dar nereiškia išėjimo į okeaną, nes jos vartus laiko kitos valstybės. Anais gi laikais Baltijoj labiausia virė ~~prekyba ir~~ kiekvienas tenkinasi turįs išėjimą į ją ir nė nesvajoja apie okeaną. Šita proga, išsitarę apie Balti= jos reikšmę, pakalbėkim bendrai apie jūros reikšmę isto= rijoj. Istorijoj greta socialių, svarbu ir geografiniai santikiai. Žmogus turi taikintis prie esamų geografinių sąlygų. Tas daro įtakos į jo socialius santikius, būda ir tt. Jūra, pirmiausia, gali būti valstybės siena. Se= niausia jūros reikšmė ir buvo skirti vieną tautą nuo ki= tos. Veliau, kai išmokstama plaukyti, užsiimama prekyba, jūra pradeda rišti, jungti įvairių šalių gyventojus. Vi= soso tautos stengiasi apsigyventi prie kranto ir del to ~~labai dažnai pakrantės~~ gyventojus isstumia kontinento gyventojai, kurie ateina dažniausia upėmis. Jei jūros pa= krantėj atsiranda stipresnė valstybė, tai ji stengiasi išsiplėsti visu jūros pakraščiu ir jūrą padaryti uždara = "mareclausum". Baltijos jūroje XIII a. jau iškyla vo= kiečių pirkliai = Hanzo /miestų respublikos, kurių žy= miausias Liubekas, sąjunga/. Hanzai ateina konkuruoti Niderlandai ir anglai. XVI = VII a. Baltijoj vyrauja Niderlandų pirkliai. Nors Amerika jau buvo žinoma, bet iki XVII amžiaus Niderlandai ten nėjo. Jie daugiausia prekiavo su Rusija, Lietuva, Lenkija, iš čia gabenami javas ir miško medžiagą. Čia buvo svarbiausi uostai: Dan= cigas, Karaliaučius, Ryga, Revelis /Talinas/ ir kiti ma= žesni /ne tokie gilūs/. Olandų dalykas buvo gauti prekių. Kaip pirkliams, jiems buvo žmogus arba valstybė tiek rei= kalinga, kiek gali pirkti arba parduoti. Tais laikais jau

atsirado tarptautinės teisės teorija del apsaugos preky-bos jūroje karo metu. Jų teorija laiko jūrą keliu, kuris visada ir visiems atviras. Prekybos laivų negalima imti nelaisven ir karo laiku. Taip išeina, kad gali prekiauti dviejų kariaujančių valstybių pirkliai. Taigi, viena ka= riaujančių šalių gali palaikyti kitą. Valstybėms tas ne= priimtina, bet tik prekyba teužsiima Niderlandai su kitų interesais nesiskaito. Lietuva tais laikais turėjo tik mažutį, sunkiai pasiekiamą /nebuvo gero kelio, nes nėra upės/ Palangos uostą. Prekybą teko vesti per vokiečių ordeną uostus, nes čia daug patogiau privežti. Lietuva numato, kad lengviau sau kelią pasidaryti Dauguva, kurios žiotis turi silpnesnis už Nemuno žiotis laikantį, Livo= nijos ordenas. Del Livonijos /kuri susidėjo iš Kuršo, Vidžemės ir Estijos/ Lietuvai teko susidurti su Rusija ir Švedija. ~~Lietuva su Livonija turėjo reikalų~~ iš seno. Nes tai buvo viena vokiečių puolimų bazė, kuri ~~stūmė~~ Lie= tuvą nuo jūros. Taigi pirmi lietuvių santikiai su Livo= nija buvo karai. Bet lietuvių ir Livonijos santikiai buvo švelnesni, nei lietuvių su Prūsų ordenu, kuris buvo ~~suverenas~~ ir Livonijoj. Livonijos ordenas buvo atskirtas nuo Lietuvos geografiškai. Lietuva buvo lyg kyliu įsiter= pusi tarp tų dviejų vokiečių ordenų. Livonijoj nebuvo tiek vokiečių kolonistų, kurių labai daug priviso Prūsuo= se. Be to, čia nebuvo vyskūpo galybės, jis buvo ordeno valdžioje. Esant konfliktams tarp ordeno ir vyskūpo, pa= starasis kviesdavo pagalbon lietuvius arba rusus. Rygos miestelėnai taip pat maloniau žiūrėjo į lietuvius, nei į ordeną, nes iš lietuvių jie, kaip pirkliai, galėjo laukti

sau pelno, o iš ordeno nieko.

Tarp Livonijos ir Lietuvos siena buvo nustatyta 1474 met. Tai taip vadinamoji "Radvilos siena". Vėlesni sienos nustatymai visada buvo daromi sena vieta.

Livonijos ordenas nors priklausė Prūsų ordenui, bet turėjo daug savarankiškumo, jis pav., darė sutartis su Lietuva visai atskirai nuo Prūsų ordeno. Taip Žalgirio mūšio laiku Vytautas turėjo sutartį su Livonijos ordenu ir šis mūšy nedalyvavo, o atėjo tik Magdebuggo vaduoti. Dabartiniais laikais kaip lenkai stengiasi paimti savo globon Prūsus, taip Lietuva Livonijos ordeną. Einama prie to, kad Lietuva daro įtakos į mistro rinkimus. Tiek papa, tiek ciesorius buvo pripažinę Lietuvos protektoratą ant Rygos vyskūpo. Taigi, esant tokioms sąlygoms, per Dauguvą Lietuva lengviau galėjo pasiekti Baltiją, nei per Nemuną. Lietuva į ten ir traukė. Bet čia kelią stengėsi pastoti Maskva, kuri Livonijos nekentė del to, kad tai buvo uždari vartai rusams į Europą. Ji, lygiai kaip ir Lietuva, nepraleido Maskvon amatininkų ir ypač karo specialistų. Taip pat neleidžia į Maskvą ir iš vakarų jokių specialistų turkai. Iš visų valstybių, aptvorusių Maskvą, silpniausia buvo Livonija. ir del to Maskva ją pasirenka prasilaužimui prie jūros. Vokiečių suplimacija Pabaltėj nepatiko ir anglams, kurie daugiausia pirko čia miško. Daugiausia miško gaudavo iš Lietuvos. Milžiniški miško plotai rusuos explotacijai buvo neprieinami, nes Livonija neduoda pravežimo. Jei būtų galima pirkti mišką ir Rusijoj, tai jo kaina Lietuvoj kristų ir anglų pirkliai galėtų gauti patogesnėmis sąlygomis. Jų tai interesuos ir buvo, kad užsispyrusius

vokiečius kaip nors suvaldyti.

Del Livonijos susidaro daug audros. Net imperatorius pareiškia pretenzijų skiriant vyskūpą /investitura/. Luo= mai irgi reikalauja sau teisių. Livonijoj nebuvo vieno valdovo. XVI a. jau norima toks valdovas rasti. Toks pir= masis buvo mistras Pletenbergas. I521 met. jis atsiskyrė nuo Prūsų ordeno, bet vidaus sąlygų verčiamas I525 met. vėl grįžo į senus santykius. I526 m. susitaręs su Rygos vyskūpu liko jo globėju. Dabar vykupas jau nebegali daryti sutarčių su užsieniu. Pletenbergas palengva priverčia pa= klusnuman luomus ir net Rygos miestą. Iš vėlesnių veikėjų reikia paminėti Fürstenbergą ir Dinaburgo komtūrą, o vėliau magistrą Ketlerį. Jie ėjo Pletenbergo pėdomis = stiprino valdžią. Ordeno valstybė laikėsi labai ~~[illegible]~~ silpnai ir visi tą jautė. Livonijoj atsirado partija, ieškanti susiarti= nimo su Lietuva. Pradeda derybas. Bet derybų metu Livoni= joj užmušta lietuvių pasiuntinys ir del to kyla karas. Fürstenbergas pamatęs nenugalėiąs Kristupo Radvilos Rudojo vedamos skaitlingos lietuvių kariuomenės, atvyksta pas Zigmuntą Augustą Pasvalin ir padaro taiką I557 m. rugsėjo I4 d. Sutarties turinys maždaug toks: Ordenas paleis iš arešto Rygos vyskūpą. Valmoro sutartis, sulig kurios visos žemės sekuliarizuojamos, o mistras pereina į protestantiz= mą ir tampa pasauliniu kunigaikščiu, panaikinama. Abi pu= sės pasižada bendrai kariauti su Maskva, kada išeis nusta= tytas taikos laikas. Taip po šito žygio Ordenas dar liko. Jo nepanaikino del to, kad tada imperatorius būtų spaudęs lenkus iš vakarų, o lenkų ir lietuvių valdovas tas pats, del to jis ir derina savo politiką. Be to, čia aiškiai

a/
einama būtų prieš rusų interesus, kuriuos paliko papa. Mat kurija taip galvojo: Maskva kalba apie uniją su katalikais. Jei katalikai eis prieš ją, tai gali atbaidyti. Bažnyčiai nesvarbu valstybių skaičius ir jų vardai ar kalbos, o svarbu tikyba. Maskvos diplomatai mokėjo įtikinti papą, kad nori grįžti prie katalikybės ir kvietėsi į savo kraštą "įtikintojus", kurie daugiausia buvo specialistai inžinieriai, fortifikatoriai ir p. Tais laikais galinga ir turtinga Baltijos vartų saugotoja Danija irgi sakė, neleisianti Lietuvai užgrobti Livoniją, kur buvo jos žemių. Tokioms aplinkybėms susidėjus Pasvalio sutartis Ordeną dar paliko gyventi.

155. m. pasibaigė Pletenbergo taika su Rusija. Livonija prašė pratęsti, caras nesutiko. Jis stato tokias taikos sąlygas, kokias Ordenas negali išpildyti. Jis reikalauja atstatyti pravoslavų cerkves Rygoj, Revely, Dorpate, kur jos buvo sugriautos. Be to, iš Dorpato reikalauja duoklės, kurią jie buvo mokėję beno 13 a. Dar reikalauja Maskvos pirkliams leisti laisvai prekiauti, nesilaikant sandėlių sistemos. Tais laikais buvo praktikuojama sandėlių prekyba. Būdavo šitaip: užsienio pirkliai, atvežę į kokį nors miestą prekes, privalo jas sukrauti į sandėlius, tuo būdu jas perduodami tolimesniam pardavinėjimui to miesto pirkliams. Užsienietis negalėjo kur nors nuvykęs laisvai prekiauti. Užsieniečio atvežtas prekes išparduoti galėjo tik vietos pirkliai. Tai jų privilegija. Taigi Maskva ir reikalauja iš Livonijos padaryti rusų pirkliams išimtį. Maskva dar reikalauja, kad Livonija nedarytų jokios sutarties su Lietuva ir Lenkija. Nors tai sąlygos nepaprastai

sunkios, bet Livonija pairašyti sutiko, nes sekančiais metais manė pulti susitarusi su Lietuva ir Švedais. Čia paveikė ir taikos troškštą miestai. Dorpatas pats vienas nusiuntė pasiuntinius į Maskvą prašyti, kad atleistų nuo duoklės, bet caras pareikalavo dar daugiau, negu sutarty numatyta. Taip pasiuntiniai grįžo be nieko. Po metų rusai įsiveržė į Livoniją. Fürstenbergas prašo pagalbos pas Ry= gos miestelėnus ir Lietuvoj. Ryga padėti atsisako, nes tai esą jos neliečia. Lietuvos kunigaikštis atsako neaiš= kiai: reikalauja pildyti Pasvalio sutartį /1557/ ir padėti galėsiąs, kai pasibaigs paliaubos su rusais. Valmaro sei= mas neranda išeities ir priima Maskvos sąlygas./1558/. Maskva apsidirbusi su visais nepatogumais pietuose, dabar traukė visas savo jėgas. Dabar iškyla Fürstenbergo padė= jėjas, narsus karys, sumanus politikas Ketleris, Gotthar= das ir ieško pagalbos. Maskva užima Tartu /Dorpatą/, kur paima daug pinigų. Tartai gi buvo atsisakę duoti pinigų kariuomenės/ reikalams, nors jų gana daug turėjo. Tas rodo, koks buvo krašte nesusitvarkymas. Nors Ketleris buvo ge= ruose santykiuose su Lietuvos ponais, ypač su Mikalojų Radvila Juoduoju, bet pagalbos ieškoti važiuoja į Krokuvą, nes Lietuva reikalavo už pagalbą pildyti Pasvalio sutartį.

Jau matėme, kad rusų=lietuvių santykiais indomavosi ir Europa. Tiems santykiams suderinti buvo atvykę papos ir imperatoriaus pasiuntiniai. Pačioj Lietuvoj ir Lenkijoj susidaro grupės prieš ir už karą. Lenkų katalikai nori taikos su Maskva, o Lietuvos protestonai nori karo. Bet ne protestantizmas juos skatino kariauti, o lietuvybė.

kad jie daugumoj protestonai, tai pripuolamas dalykas. To laiko Lietuvos didikai veik visi buvo protestonai. Už karą stovėjo ir M. Radvila Rudasis, Zigmunto Augusto Barboros dėdė ir kiti. Jie mano, kad prie Lietuvos prijungus Livoniją ji galėtų viena apsiiti be Lenkijos.

Kaip minėjom, Ketleris pirmiausia nuvyko pagalbos ieškoti pas lenkus į Krokuvą. Livonijai susidėti su Lenkija būtų patogiau negu su Lietuva, nes Lenkija, kaip toliau esanti, negalės tiek daug įnešti įtakos į Livonijos vidaus gyvenimą. Bet Krokuvoj pagalbos jis negavo ir grįžo Lietuvon. Tai buvo 1559 m. Sušaukta seimas, kuriame jau ir bajorai dalyvavo. Dabar rusų pavojų mato tiek Livonija, tiek Lietuva, net bajorai tą pradeda suprasti ir nutaria padėti.

Įdomi šiose derybose, kurios pagaliau baigėsi Livonijos prijungimu Lietuvai, karaliaus Zigmunto rolė. Jis bendrai labiau mėgo Lietuvą, nei Lenkiją. Čia buvo praleista jo jaunystė, čia jis išgyveno savo gražiausią romaną, iš čia jis be to gaudavo daugiausia naudos. Kad karalius daugiausia pelno gaudavo iš Lietuvos rodo 1560 m. nuncijaus pranešimas papai, kur jis išskaičiuoja kraštus ir nurodo iš kurio už ką kiek gauna. Del to Zigmuntas Augustas labiau norėjo, kad Livonija prisidėtų prie Lietuvos, nei prie Lenkijos. Taigi jo rolė, kaip lenkų karaliaus, Ketleriui prašant lenkų pagalbos, buvo ne labai patogi. Agituot, kad dėtųsi su Lietuva, jam buvo nepatogu, bet norai ten linko. Lenkams atsisakius Z. Augustas turėjo ruoštis karan tik su vienais lietuviais. Iš lietuvių uoliausi to rėmėjai buvo Radvilai, galingiausi savo įtaka ir turtais.

Ketleris /1559/ pasiduoda Lietuvai. Įkaitu, kad neap=gaus, duoda 5 pilis: Bauską, Korytę, Liuceną, Dinabarką, ir Zelburgą. Lietuva apsiima ginti nuo Maskvos, bet bus laikoma Pasvalio sutartis. Livonijai nuo Pasvalio sutar=ties pasiliuosuoti leidžiama išsiperkant už 100000 flori=nų. Prie tos sutarties prisidėjo ir Rygos arkivyskupas, ati=duodamas įkaitu ir savo tvirtoves: Marienhausą ir Leneva=dengą. Niekam nesipriešinant Zigmuntas Augustas, kaip Lie=tuvos kunigaikštis, tapo Livonijos siuzerenu. O čia pasi=priešinti galėjo tik imperatorius, nes Livonija buvo impe=rijos dalis, lėnas. Tuo tarpu prūsų ordenas jau priklausė Lenkijai. 1525 paskutinis Prūsų ordeno magistras, tada jau pasaulinis kunigaikštis, Albrechtas iš Hohencolernų, Krokuvos aikstėj viešai padarė lenkų karaliui Zigmuntui ~~//////~~ I /seniui/ vasalo priesaiką.

Dabar, kai Livonija jau buvo Lietuvos dalimi, lietuviai galėjo jau įsikišti į kovas del Baltijos. Buvo tik vienas keblumas, tai dar nepasibaigęs paliaubų laikas su Maskva. Bet ir čia išeitis rasta. Tais laikais buvo paprastas da=lykas, kad paliaubos buvo daromos tarp valstybių ta prasme kad nekariaus tokiose tai vietose, o kitose vietose tos pačios valstybės ir tomis pačiomis jėgomis gali kariauti. Taip išaikinta ir šios paliaubos: negalima kariauti nei Lietuvos, nei Maskvos žemėse, bet galima kariauti toms dviem valstybėm Livonijos žemėse, kurios paliaubos sutar=ty nenustatytos. Lietuviai tuo tarpu užėmė jiems užleistas pilis. Lietuvos ponai norėtų užimti visą Livoniją, bet Zigmuntas Augustas, bijodamas, kad neįsikištų Švedai ir Danai, to nenori. Tarp kitko, Livonijos klausimą svarstė

ir Frankfurto seimas. Ten buvo nutarta: pranešti Maskvai, kad iš Livonijos atsitrauktų, ir prašyti Ispanijos, Portugalijos, Anglijos, Holandijos, kad jos išrištų tą klausimą.

Ketleris, susenėjusiam Furstebergui atsistatydinus, išrinktas magistru, samdo kariuomenę ir eina prieš rusus. 1559 m. ties Dorpatu jis sumuša sykį net rusus. 1560 m. Maskva vėl eina. Ordeno nariai laikosi užsidarę tvirtovėse. ir rusai, nors daug skaitlingesni, jų paimti neįstengia, nes jų karo technika daug prastesnė. Rusai ginklus gaudavo iš vakarų per Narvą, bet to maža. Tuo keliu daug prisivežti negali, nes ir trukdymų yra daug. Rusai tvirtovių paimti neįstengdami, palieka jas užpakaly ir eina plėšdami krašto gilumon. Taip jie pasiekia net Kuršą. Kurše jų sulaikyti irgi neįstengia, nes kariuomenės yra ne daug ir, be to, dar nėra tvarkos. Danai net sava samdyta kariuomenė plėšia kraštą. Samdyta kariuomenė negaudama algos sukilo ir išdavė rusams Felino miestą. Tuo ordenui sunkiu metu dar sukilo valstiečiai tų vietų, kur ėjo karas. Dvarininkai vokiečiai spaudė valstiečius estus ir latvius, išnaudojo juos, del to šie jų nekentė ir tik neapykantą ūgdė. Yra vienoj kronikoj užrašyta, kad laidodami numirėlį jie įdėdavo į grabą kirvį, kad velionis galėtų valdyti mirusius ponus ir keršyti jiems. Dabar, karo metu, rusams užeinant, ponai su visu savo turtu pabėgo, vietose liko tik valstiečiai, kurie turėjo pakęsti visus savų ir rusų kareivių plėšimus. Valstiečiai matydami, kad ponai silpni, neapsigina savęs, sukilo ir pradėjo naikinti dvarus, novyti sugaunamus ponus ir riterius. Sukilėliai net buvo pasisiūl

eiti talkon rusams prieš Taliną /Revelį/, bet jų pagalbos nepriėmė. Riteriai su sugautais sukilėliais elgdavosi labai žiauriai, be pasigailėjimo.

I559 m. rudenį imperatorius buvo padaręs paskutinę intervenciją siūlydamas išeiti be karo, bet Maskva nesutiko. Tuo tarpu Vilniaus seimas buvo paskyręs mokesnį po vieną skatiką nuo arklo kariuomenei samdyti. Lietuvos ponai sutiko ginti Livoniją, o už tai Z. Augustas pažadėjo visus jo priklausančius urėdus duoti tik lietuviams.

Ketleris, primindamas, kad sutarties sąlygos išpildytos, prašo dar pagalbos prieš Maskvą. Dabar lietuvių kariuomenė Jono Katkaus /Chodkevičiaus/ vedama persikelia per Dauguvą ir pradeda puolimus. Karalius dabar jau nori užimti visas pilis, nes nepasitiki Livonijos ponų ištikimybe. Lietuvos ponai jau dalyką remia, nes supranta tą didelę naudą, kurią gali atnešti Livonijos prijungimas Lietuvai. O ta nauda štai kokia: pirmiausia, padidėtų Lietuvos karo jėgos, Livonijos yra daug ir gerų uostų = čia atsidaro Lietuvai galimybė viešpatauti Baltijoj. Be to, Livonija yra ant prekybos kelio tarp rytų ir vakarų, taigi ją valdant galima gauti daug pelno iš muitų. Nors Lietuva nori užvaldyti visą Livonijos kraštą, bet aneksuoti nenori, nes bijo Švedų ir Danų įsikišimo. Švedijoj tada viešpatavo naujas karalius Erichas XIV, kuris iškėlė švedų Baltijos jūroj viešpatavimo klausimą. Danų karalius, gavęs už pinigus, kaip užstatą Ericho vyskupo žemes, čia prisiunčia savo brolį Magnusą, kuris čia įsitvirtina gana stipriai,. Švedų Erichas skuba užimti Revelį /I56I/ Dabar pats miestas svarsto kam pasiduoti: Lietuvai, Danijai ar Švedijai.

ir išsirenka pastarąją. Švedų vietininku Talinan paskir=tas Hornas. Lietuvai Talino miestiečiai nenorėjo dėl to, kad jie nematė galėsią daug iš jos pelnyti. Jie numatė, kad visa Lietuvos prekyba pateks į rygiečių rankas.

Ketleris vis laukia užtrukusios pagalbos. Pagalba už=truko ir ne nuo vidaus tvarkos priklausančių dalykų. Truk=dė ir Roma, kuri sumažėjus jos įtakai vidurinėj Europoj, stengėsi sustiprėti paimdama savo įtakon rytus = Maskvą. Maskva sako sutinkanti eiti unijon, bet girdi Lenkija su Lietuva neprileidžia ir prašo papą suvaldyti jas. Papa prisiunčia pasiuntinį, kuris turi tarpininkauti tarp Ma=skvos ir Lietuvos ir sudaryti bažnyčių uniją. Papos nunci=jus buvo Kanabijus. Zigmantui Augustui buvo nepatogu lai=kyti pas save žmogų, kurio politiniai tikslai ir planai buvo visai priešingi jo.tikslams, kuris turėjo ryšių su imperatoriu ir dirbo ne Lietuvos naudai. Z. Augustas bijo=jo, kad papa ir imperatorius, kaip Livonijos siuverenai, neatiduotų jos Maskvai. Kanobijus čia dirbo unijos naudai. Jis net susiartino su Radvila Juoduoju, kaip įtakingiausiu Lietuvos žmogumi, kad patraukti jį prie savo tikslų. Bet jis buvo blogas politikas. Jis dėjosi tik su katalikų par=tija, o iš protestonų susiartino tik su Radvila, bet tai ne savo, o kurijos iniciatyva, šiaip jis visų kitų vengė. Lietuviai jį sekė, nepasitikėjo. Pagaliau net nutarė nepra=leisti jo per Lietuvą i Maskvą.

Be nuncijaus dar buvo atvykęs ir imperatoriaus pasiun=tinys ir pareiškė, kad imperatorius Livoniją nori apginti ir nori taikos. Zigmuntas Augustas atsakė: jei imperato=rius nori taikos, tai tegu suvaldo Hansą ir neleidžia jai

vežti per Narvą Maskvai ginklų, o tegu šelpia Livoniją nuo Maskvos užpuolimų ginančią Lietuvą. Imperatoriaus pasiuntinys siūlo derybas.

Einančio karo sunkumus teko pakelti vienai Lietuvai. Lenkai nei kiek nepadėjo. Lietuvos ponai karui duoda is savo lėšų, bet to neužtenka ir reikia kreiptis į bajoriją, kurie už tai pareikalauja sau teisių. Lenkai prašomi pagalbos pareikalauja Palenkės, Voluinės, Kievo ir unijos akto. Jie bijo, kad Lietuva, paėmusi Livoniją, sustiprės ir su jais visiškai nesiskaitys, dėl to nori ją apkarpyti. Jiems be to nepatinka, kad karalius sėdi Vilniuje. Jie nežiną ką jis manąs. Pagaliau prieina prie to, kad trukdo Lietuvai samdyti Lenkijoj algauninkus, kurie esą reikalingi Maldavijoj kariauti su turkais.

Kai Švedai užėmė Revelį, tai jau nebegalima buvo laukti ir teko pradėti karą. Maskvos caras Jonas IV, vad. žiauriuoju, pasiūlė tokią išeitį: Zigmuntas Augustas duos Jonui IV savo seserį už žmoną ir kraičiu pusę Livonijos. Bet Zigmuntas Augustas nesutiko. Surenkama kariuomenė ir Radvilai Juodąjam vadovaujant žygiai pradedami. Iš syk yra ir pasisekimų. Rusai traukiasi,. Karas, kad nesulaužius paliaubų, vedamas tik Livonijos žemėse. Tuo tarpu Lietuvai pagalbon pasisiūlo totoriai, žadėdami pulti iš pietų, bet jiems pasiūle laukti, kol pasibaigs paliaubų laikas.

1561 m. Radvila įėjo į Rygą. Iš ten jis rašo. Livonijos dalį palikti priešo rankose negalima. Jis padaręs net daugiau, negu norėjęs karalius. Livonijoj dabar visi neapkenčia nieko neveikiančio ordeno. Jis sušaukęs krašto atstovus Rygoje ir pasiūlęs apsaugą. Ryga sutinka su tokioms

sąlygoms: I/ karalius išgaus atleidimą nuo priesaikos im= peratoriui /Ryga buvo imperatoriaus vasalė/. 2/ Patvirtins visas privilegijas. 3/ Jei Lietuva nutrauktų ryšius su lenkais, tai Ryga pasilieka sau teisę pasirinkti tą vals= tybę, katra patiks. Radvilai tokie reikalavimai nepatiko. Del pirmo punkto jis sako, kad karalius gali tik rūpintis, kad imperatorius atleistų nuo priesaikos, o ar atleis, tai nežinia,. Kai del privilegijų, tai sako, kad kai kurios jų skriaudžia Lietuvą. Trečias punktas irgi nepatinka, nes tada Ryga galėtų varyti savo atskirą politiką. Bet kai rygiečiai užsispyrė, Radvila sąlygas priėmė. Tam laiške Radvila nurodo, kokie pavojai yra iš rusų pusės. Jis nu= rodo, kad pro Livoniją eina visa Lietuvos prekyba. Be jos Lietuva negali gyventi. Čia jis primena vieno lenkų žymaus veikėjo Tarnovskio žodžius: "Neduočiau ir IO markių už Vilnių, jei Ryga būtų priešo rankose". Norint turėti Vil= nių, reikia ir Rygos.

I56I m. lapkričio 28 dieną Livonijos atstovai viešai pasidavė Ž.Augustui tokiomis sąlygomis: Ketleris valdo Li= voniją lėno teise, o Kuršą ir Žemgalius, kaip savo ypati= šką kunigaikštiją hercogo titulu, kol išmirs jo giminė. Ordenas sekuliarizuojamas. Ordeno broliai tapo bajorais. Rygos arcivyskūpija liko dvasine kunigaikštija. Krašto pi= nigai lieka tie patys savo vardu, bet svoriu /verte/ suly= ginami su Lietuvos pinigais. Žydai prekiauti negali, kaip tai buvo Lietuvoj. Bajorai įgijo turtus Lietuvos teise. Jei Lietuva negins, Livonija prisidės prie lenkų.

Švedų karalius Erichas XIV kariavo su Danais del pir= menybės Baltijoj. Tai buvo plačių užsimojimų žmogus.

Jis siūlėsi vyru anglų Elžbietai /tai pačiai buvo siūlęsis ir Maskvos Jonas/, bet sutikimo negavo, nes tuo pat metu buvo pasiuntęs ir į Prancūziją, pas ten gyvenančią Mariją Stiuart. Taip jis matyt taikė net į Anglų ir Skotų sostus /Marija Stiuart turėjo teisę į Skotų sostą/. Jei jam būtų tekę atsisėsti vienam, tai jis būtų mėginęs pasiekti ir kitą. Savo brolį Joną, vedusį Zigmunto Augusto seserį, jis įkišo į kalėjimą. Jonas valdė Suomiją. Jis buvo atvykęs Vilniun ir Zigmuntas Augustas, norėdamas apsidrausti nuo švedų, išleido už jo savo seserį, bet kaip mato... iš to nau= dos nebuvo. Apsigynimui nuo švedų Z. Augustas mėgino dary= ti koaliciją, bet nesisekė, svarbiausia del laivyno stokos, kurio neturėjo nei Lietuva, nei Lenkija. Didelį laivyną tu= rėjo laisvas miestas Dancigas. Tai buvo prekių laivai, bet tais laikais prekių laivus lengva buvo paversti karo lai= vais. Tas laivynas būtų galėjęs trukdyti ginklų privežimą Rusijon per Narvą. Bet dancigas nenori. Tada prieš pirklius, vežančius Rusijai ginklus, liko naudoti tik korsarai. Jie buvo paleisti, bet daug naudos neatnešė.

1562 m. pasibaigus paliauboms rusai įsiveržė į gudų žemę ir užėmė Polocką /1563/. Ties Ulos upe Radvila buvo juos sumušęs, bet vėl atsigavo. Dabar dar prisideda naujas prie= šas = švedai, kurie tuo pat metu vede vadinamą 7 metų karą su Danais. Karai ir dabar daugiausia eina Livonijoj. Taigi, juos jaučia tik ta visuomenės dalis, kuri moka pinigus karo reikalams. 1564 metais Lietuva kalba su Maskva apie taiką, bet gauna nepakeliamas sąlygas: reikalauja Vilniaus, Kauno. Zigmuntui mirus caras bus išrinktas karalium. Kol Zigmuntas

Augustas gyvas jis sutinka grąžinti Polocką, o jam mirus vėl prijungs prie Maskvos.

Su Švedais Maskva padarė sutartį eiti prieš Lietuvą ir įkaitu gavo Zigmunto Augusto seserį, o Švedų karaliaus brolio Jono žmoną.

IV.

Karą su Maskva del Livonijos Lietuvos viduje sekė pakitėjimai socialinėj struktūroj. Lig šiol valstybėj aukščiausias teises turėjo ponai, aristokratija. Jų rankose buvo visos pelningos vietos, jie turėjo įsigiję daugybę dvarų nuosavybėn, pirkę ar gaudami už nuopelnus. Kai sunkaus karo metu ponai neįstengė aprūpinti visų reikalų, reikėjo kreiptis į bajorus, o šie sutiko padėti, bet reikalavo sau teisių ir panaikinimo bajorų /gal ponų?/ privilegijų. I564=5 met. seime tas klausimas buvo pastatytas minėtoj griežtoj formoj. Ponai turėjo lig šiol teismo privilegiją. Jie teisdavo bajorus. Dabar jie šios teisės atsisakė ir bajorai šiuo atžvilgiu tapo lygūs ponams. Be to, bajorai įgijo teisės lygiai su ponai dalyvauti seimuose. Bajorams čia padėjo ir lenkų įtaka, kurie naudojo bajorus prieš ponus, kad sulaužius pastarųjų galybę, kurie buvo nukreipti prieš tamprius ryšius su Lenkija. Bajorus masino lenkai pagalbos pažadais kare su Maskva, jei bus padaryta ankštesni ryšiai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Bajorai žiūrėdami savo naudos ir nebūdami gerais politikais, lenkams tikėjo. Taip karas iššaukė valstybės viduje socialės struktūros permainas: bajorai teisės atžvilgiu susilygino su ponais.

Naujo unijos akto sudarymas 1569 met. Liubline.

Šį klausimą mes paliesim tik bendruose bruožuose, labai siaurai. Šito unijos akto negalima tiek vertinti, kiek jis vertinamas mūsų istoriografijoj, ypač 19 amž. Unijos sudarymo laikais jis visai neatrodė toks jau svarbus įvykis valstybės gyvenime, kaip kad pastaraisiais laikais buvo laikomas, kad net valstybės istoriją dalant periodais skirstoma į periodą prieš uniją ir po jos. Kai kurie gi istorikai, kaip Liubavskis ir lenkų sitorikai, mano net, kad po unijos Lietuva, kaip valstybė, visai neegzistavo..Tokie, rašydami Lietuvos istoriją, baigia ją paprastai su Liublino akto pasirašymu. Kiek tų laikų žmonės šito akto nevertino, rodo kad ir tas faktas, kad jis net neminimas kai kuriose to laiko kronikose. Tik 19 amž. lenkai inteligentai patriotai, norėdami prisitraukti sau Lietuvą ir sulaikyti lietuvių tautinį judėjimą, iškėlė tą mintį, kad neva jau anais laikais /16 a./ tos dvi valstybės ir tautos susiliejo į vieną. Iš tikro anais laikais tokių susitarimų buvo ne vienas. Bet jei vargas priversdavo tokį aktą pasirašyti, tai pagerėjusios sąlygos leisdavo nevykinti. Taip paprastai ir buvo daroma.

Dviejų valstybių unija jau yra judėjimas centralizacijos kryptimi. Bet kalbėti apie centralizaciją anais demokratijos, seimelių viešpatavimo laikais, negalima. Unijos metu skambėję dviejų tautų meilės šūkiai, gražūs žodžiai negalima laikyti tikrais, rimtais žodžiais. Tai taip sau pasakyti žodžiai.

Dar svarbus valstybėj faktorius yra valdovas. Pažiūrėkim ką valdovas darė unijos metu. Karalius 1564 met.

lenkams buvo atidavęs savo ypėdininkystės teises į Lietu=
tuvos sostą, o I569 met. prijungė prie Lenkijos Palenkę,
Voluinę ir Kievo vaivadiją. Karalius laikė /ir lenkai
taip pat/, kad jis Lietuvą turi įpėdininkystės teise, kaip
kokį dvarą ir su juo gali elgtis kaip tinkamas..Lietuviai
to nepripažino ir protestavo prieš tokius karaliaus žygius.

Unijos nuostatai yra šie: I/ Lietuva ir Lenkija sudaro
bendrą valstybę, kuri gyvens bendru gyvenimu ir bendrai
bus ginama valstybės sienos. Bet kaip pasirodė vėliau
to visiškai nebuvo = ir toliau buvo dvi atskiros ir atski=
ru gyvenimu gyvenančios valstybės. 2/ Abiejų valstybių
valdininkai ir vietos liekasi. Šis nuostatas buvo vykina=
mas. 3/ Karalių renka kartu ir vienos pusės nedalyvavimas
rinkimuose negadina reikalo, ir karalius vistie skaitosi
išrinktas. Rinkimai bus Lenkijoj. Šitie punktai buvo maž=
daug vykinama. 4/ Karalius vainikuojamas Krokuvoj ir at=
Lietuvos/
skiro vainikavimo arba pakėlimo Didž. kunigaikščiu Vil=
niuje nebebus. Tas irgi maždaug buvo vykinama. 5/ Seimas
bus vienas. Bet ištikro be to bendro seimo būdavo ir =
abiejuose valsytbėse atskiri seimai. Be to, nuo I7 a.
bendrieji seimai buvo daromi taip, kad kas trečias seimas
būdavo Lietuvoj = Gardine. Kodel Lietuvoj būdavo kas tre=
čias seimas, o ne kas antras, tam yra istorinės prieža=
stys. Mat, Lenkija skaitėsi susidėjusi iš dviejų valsty=
bių: Didžiosios ir Mažosios Lenkijos, del to Lenkijoj ir
būdavo du seimai iš eilės, o Lietuvoj tik vienas. 6/ Su=
tartys susijungiančių valstybių sudarytos su kitomis val=
stybėmis, jei jos yra sudarytos prieš vieną iš susitarian=
čių, neveikia. 7/ Valiuta abiems valstybėms bus bendra,

— — —

bet iš tikro ir toliau Lietuvoj veikė savi pinigai su savu herbu, kalami Vilniuje. 8/ Įstatymai, nukreipti prieš lenkus, turi būti atmainyti. Tas nebuvo padaryta. 9/ Lie= tuvių įstatymai /statutas/ turi būti suderinta su lenkų įstatymais. Lenkai savo įstatymų nebuvo suvedę į vieną sistemą, o jie buvo išmėtyti karalių privilegijose ir sei= mų konstitucijose. Lietuviai taisė savo statutą /1588/, bet pataisė visai ne taip, kaip lenkai norėjo. Per 200 metų kiekviename seime reikalavo, kad būtų sudaryta komi= sija pataisyti Lietuvos statutą, bet ta komisija niekumet savo darbo nebaigė, nes lietuviai to nenorėjo. 10/ Lietu= voje egzekucija nebus daroma. Bajorai turėjo išnuomavę dvarus/ iš valstybės iždo už menką mokesnį. Dabar /dar prieš uni= ją/ buvo sumanyta tuos dvarus atimti iš nuomininkų, kurie dažnai net nieko nemokėjo, ir grąžinti valstybei. Tas tai ir yra egzekucija. Lenkijoj ji jau buvo daroma. Lietuviai, bijodami netekti reikalingų dvarų, išsiderėjo, kad Lietu= voj ta egzekucija nebus daroma.

Ši unija nesudaro naujos angos Lietuvos gyvenime. Žadėta vienybė neįvyko: kiekviena valstybė vėl gyveno katra sau. Jau tuojau po unijos akto pasirašymo buvo pama= tyta, kad bendrų reikalų nėra ir savo vidaus reikalais abi valstybės posėdžiavo atskirai. Nors lenkai žadėjo pa= dėti kare su Maskva, bet to ir nemanė pildyti. Kai ten pat po unijos akto pasirašymo abi pusės svarstė karo rei= kalą, tai Lietuvos ponai ir bajorai susitarė uždėti moke= snį karo reikalams, o lenkai atstovai atsisakė, esą netu= rį igaliojimų uždėti mokesnį.

Dar vienas žymus šios epochos reiškinys, kurį irgi

paminėsime labai trumpai, yra reformacija. Mes ją palie=sim tik iš politinės=socialinės pusės. Tikybos pasiseki=mas nepaeina nuo tos ar kitos tikybos vertės,. Liaudis nesivaduoja teologijos žinojimu, bet seka tai, katra ge=riau patiko tuo momentu. Ir reformacijos pasisekimo rei=kia ieškoti ne jos objektyvėj vertėj, bet socialinėj struk=tūroj ir kultūriniam krašto stovy. Tikybos kovos Europoj buvo iššauktos socialių sąlygų. Jei buvo matoma, kad pi=nigai iš krašto dideliam kieky eina į Romą, o Roma tada jau nebebuvo viso gyvenimo centru, centrai buvo persikėlę į vakarus ir šiaurę, tai kyla nepasitenkinimas. Be to, žinoma, kad į Romą visų surinktų pinigų patekdavo apie trečią dalį, o dvi trečiosios likdavo pas rinkikus, ku=riais dažnai būdavo bankai, tai čia vėl nepasitenkinimas ir pavydas. Jei bažnyčiose randama daug turtų, aukso, kai jis reikalingas gyvenime, tai rūpi jį iš ten paimti. Ap=grobti bažnyčią vaduojanti stipriojo teise, nepatogu, nes čia tenka susidurti ir su bažnyčios iškeikimu ir tt. Daug patogiau yra jei randama tam legalus kelias, koks pasirodė reformacija.

Lietuvoj labiausia buvo įsigalėję 2 reformatų kryptys: evangelikų=liuteronų miestuose ir kalvinistų tarp bajori=jos. Liuteranizmas del to labiau įsigali miestuose, kad ten buvo daugiau kultūrinių ryšių su vokiečiais. Be to, liuteranizmas labiau praplito Žemaičiuose, kur labiausia veikė Karaliaučiaus įtaka. Albrechtas stengėsi tikybinės propagandos keliu įtraukti savo įtakos sferon ir žemai=čius, tuo būdu padaryti misionuoriniu keliu tą, ko neįvei=kė padaryti Ordenas per 300 metų kardu. Daug lietuvių jau=

nuomenės mokesi Karaliaučiaus ir kituose universitetuose ir iš ten nešėsi Lietuvon protestantizmo idėjas.

Liuteranizmas buvo už monarchiją, o Kalvyno mokslas už demokratiją. Demokratams /ne mūsiška prasme/ bajorams kalvinizmas labiau patiko. Jiem liuteranizmas atrodė mo= narchišku ir jie nematė reikalo savo prisidėjimu stiprin= ti karaliaus valdžią savo nenaudai. Demokratiškas kalvi= nizmas buvo įrankis bajorams kariaujant prieš aristokra= tiją.

Bažnyčia turi daug dvarų, o bajorams ir ponams jie rūpi. Jei jie pereis į protestonų tikėjimą, tai galės pri= sisavinti tuos dvarus ir vis del to su Dievu sąskaitos bus tvarkoj. Be to, prie reformacijos prisidėjo bajorų ir ponų santykiai su dvasiškija. Buvo daug bajorų ~~////~~= priklausiusių vyskūpams. Kita santikių rūšis tai kaimyny= stė.

Pradžioje reformacija Lietuvoje ėjo be kliūčių. Pats karalius Zigmuntas Augustas tikybos reikalais nesirūpino. jei jis kartais ką nors pasakydavo prieš reformaciją, tai ne nuoširdies. Taip iki 16 a. galo Lietuvoj aštrių tiky= binių kovų nebuvo. Kovos prasideda tik 16 a. gale, kilus katalikų reakcijai. Bet ir tada šios kovos buvo švelne= snės negu Lenkijoj.

Taip tuo laiku, kai ėjo žemės reforma, socialės val= stybės struktūros pakeitimas, kitaip sakant, valstybės konstitucijos pakeitimas, atsirado ir tikybos klausimas.

Valstybiniai Lietuvių = Lenkų ryšiai.

Po Zigmunto Augusto mirties /1572 m./ kai reikėjo rink= ti naują karalių, Lietuvoj rinkimo praktikos nebuvo.

Lig šiol ponai rinkdavo Lietuvoj. Dabar buvo sutarta rink= ti Lenkijoje.

Zigmuntas Augustas gyveno ir viešpatavo ilgai, bet valdė ne jis. Jo ryšiai su Lietuva gale gyvenimo nutrūko. Jo mylimoji Barbora Radvilaitė anksti mirė ir jis buvo vedęs dar žmoną, Austrų imperatoriaus dukterį. Tai buvo politinės vedybos. Su nauja žmona laimės jis nerado ir ieškojo pašalinių moterų draugystė. Tą išnaudojo visokie dvariškiai, jį apspitę. Jie buvo net suradę naują moterį, panašią į mirusę, karaliaus neužmirštamą, Barborą. Mirda= mas turto jis paliko mažai. Ką turėjo daugumą prieš mir= damas išdalijo, o likusį išgraibė dvariškiai ir kiti jį apspitę žmonės. Plėšė visi kas galėjo. Iždas liko tuščias, skolų daug. Kol jis gyveno Lietuvoj, valdė Katkai /Chod= kevičiai/, Radvilai ir kiti didikai, lenkuos valdė jų mag= natai. Karaliui mirus reikia rasti naują centrą į kurį reikės atsiremti. Tada Lietuvos ponai ir bajorai renkasi tartis. Lenkai irgi renkasi atskirai. Abi pusės derasi per pasiuntinius kaip ir ką rinkti. Lietuviai buvo susi= rinkę Gardine, Vilniuje. Jie siūlo išdirbti rinkimo būdą. Lenkai rūpinosi, kad rinkimo vietą padaryti Lenkijoj. Tuo klausimu daugiausia rūpinosi gabus politikas kansle= ris Zamorskis. Jis numatė, kad tinkamiausia vieta rinki= mams yra Įavyslys apie Waršavą. Kitas klausimas, kas ir kaip rinks. Jis mano, kad rinkti per atstovus negalima, nes tada vyrautų aristokratai. Ypač Lietuvoj aristokrati= ja dar buvo pakankamai galinga, kad galėtų diriguoti ba= jorais per seimelius. Lietuvos ponų gi lenkai labiausia nemėgo, nes jie buvo neprielankūs ankštiems tų dviejų

valstybių santykiams. Visai kitaip į tą žiūri Lietuvos bajorai. Zamaiskis numatė, kad daug bus geriau, jei rinkimuos galės dalyvauti visa šlechta ir ponai, tada vis tiek visi nesuvažiuos, o kadangi rinkimai bus Lenkijoj, tai lenkų bus daugiau ir jie turės lemiamos reikšmės. Be to, rinkimai buv Pavysly, apie Varšuvą, kur Zamaiskis turi daugiausia įtakos šlechtos tarpe, tai jis galės diriguoti karaliaus išrinkimą.

Po karaliaus mirties aukščiausią valdžią krašte turėjo primas, Gniezno arkivyskupas, kurs tiek Lenkijoj, tiek Lietuvoj buvo bažnyčios galva. Į tą vietą jis ir buvo parinktas del to, kad jo valdžia, kaip nė vieno kito kokio nors valstybės žmogaus, apėmė abi tas valstybes. Dabar iškyla asmuo, galįs reikšti pretenzijų į Lietuvos sostą, tai Zigmunto Augusto sesuo Oną. Ji jau ~~buvo~~ užsimojusi veikti Lietuvoj, kaip valdovas ir net bandė rinkti mokesčius, bet Radvilai ir Katkai užprotestavo.

Kandidatų į sostą iškyla visa eilė: Maskvos caras, Austrų ir Francūzų kandidatai. ~~Vokiečių=Austrų Maksimi~~= lijono kandidatūra buvo silpna. Rusų Jono IV kandidatūrą ponai svarstė bijodami jo, nes žinojo, kaip jis išnovijo savo aristokratiją. Rimtu kandidatu buvo Francūzų kakraliaus Karolio IX brolis Henrikas. Be to, dar norėta palikti Onos iškeltą legitimizmą. Kilo sumanymas, kad kandidatas turi vesti Oną. Erancūzų karalaičio kandidatūra dar buvo surišta su reformacijos klausimu. Francijoj tuo tarpu ėjo taip vad. hugenotų karai ir buvo apgulta protestonų ~~pilis~~ tvirtovė La=Rošel /La R^chelle/. Francūzų valdžia norėjo savo krašte vieningos tikybos. Tų kovų

metu atvažiavo Lenkijon pasiuntinys vyskūpas, kad įpir=
šti savo karalaitį lenkų sostan. Kadangi čia didikai bu=
vo protestantai, tai tą padaryti buvo ne taip lengva.
Francūzams lenkų sostas buvo svarbus tuo atžvilgiu, kad
reikėjo kur nors iškišti karaliaus brolį, o be to buvo
svarbu įsistiprinti rytuose, Habsburgų pašonėj, kad būtų
galima juos paspausti iš abiejų pusių. Lenkai reformatai
paveikė į francūzų valdžią, kad buvo paliauta persekioti
hugenotai. Kai Henriką Lenkai išrinko karalium, hugenotų
persekiojimas buvo visai sustabdytas, La Rošel apgulimas
mestas. Taip dviejų šalių reformatai susijungė matydami
iš Henriko išrinkimo naudos. Henrikas pasižadėjo būti
tolerantingu religijų klausima. Iš politinių reikalavimų
jam buvo pastatyti šie: jis turi atsinešti daug pinigų
karui prieš Maskvą, be to žadėjo atsivežti iš Francijos
kelis šimtus gaskonų. Bet tai buvo tik pažadėjimas, kurio
visai nepildė: nei pinigų, nei žadėtų gaskonų neatvežė.
Kad jis neišpildė kitų jam pastatytų sąlygų, tai ir ne=
nuostabu, nes nebuvo tam ir laiko. Jis dar buvo pažadė=
jęs pastatyti laivyną Baltijos jūroj, apmokėti Zigmunto
Augusto skolas. Šiaip jam buvo sudaryta įvairių suvaržy=
mų: jo veikimą prižiūri 16 kos senatorių nuolatinė tary=
ba. Be senato žinios jis negalėjo spręsti jokio svarbe=
snio valstybės reikalo, be seimo pritarimo negalėjo šauk=
ti į kariuomenę bajorų, o pašauktos negalėjo dalyti į ma=
žesnius būrius. Jei karalius nusidėtų prieš pripažintas
teises, tai galima jo neklausyti. Jį išrinko seime ties
Varšuva. Pranešti apie išrinkimą vyksta atstovai nuo len=
kų ir lietuvių atskirai. Nuo lietuvių vyksta Radvila, kurs

praneša Henrikui apie jo išrinkimą Didžiuoju Lietuvos ku=nigakščiu. Taip užmirštama jau pat pradžioje unijos žo=džiai: "unus sit rex"..., Henrikas 23 metų jaunikaitis turėjo vesti Oną Jogailaitę 55 metų paną. Taip išeina, kad Ona paveldi sostą, o jai išrenkamas vyras.

Sutartis, kuria Henrikas pasižada išpildyti, gerbti ir ginti krašto teises vad. Pacta Conventa. Taip vadina=ma toks aktas ir vėliau, o kadangi jį pirmą sykį pasira=šyti teko Henrikui, tai jis dar vadinamas Henriko arti=kulais. Toj sutarty buvo atskiri punktai, liečią Lietuvą.

=.=.=.=.=.=.=.=

V.

Renkant karalių /Henriką/ lietuviai buvo nutarę sta=tyti tokius reikalavimus: I/ lenkai turi grąžinti Lietu=vai Volynių ir Podolę. 2/ Senatan įsileisti kunigaikščius. Mat, senatas buvo sudaromas iš aukštųjų dvasiškių ir pa=sauliečių dignitorių, skiriant karaliui, o ne renkamas, kaip buvo daroma sudarant seimą. Del to dabar lietuviai ir stato reikalavimą karaliui, toliau į senatą įsileisti visus kunigaikščius. Tai karaliaus dalykas. 3/ Į senatą priimti Lietuvos maršalą. 4/ Bendrasis seimas turi būti pakarton Lenkijoj ir Lietuvoj. Lietuviams tuo laiku ve=dant karą su Maskva buvo svarbu lėšos karo reikalams.
Ir Henrikui važiuojant iš Francūzijos, kelionėj lietuviai prisiuntė laišką, kur primena, kad pasiimtų pinigų algau=ninkams išmokėti algą. Be to, kartu prisiuntė Lietuvos

ponų raštą, liudijantį, kad Henrikas yra išrinktas D. L. kunigaikščiu. Tai jau iš to matosi, kad Lietuva nesiskaitė lenkų provincija, o atskira savaranke valstybe.

Henrikas atvažiavo Lenkijon, vainikavosi karalium, bet po kelių mėnesių pabėgo atgal Francūzijon. Čia galima žiūrėti romantišką priežastį, būtent, kad jis nenorėjo vesti nepatinkamos seno Onos Jagelonaitės. Bet yra rimtesnių priežasčių. Diplomatinės vedybos paprastai nesiskaito su patikimu ar ne, o su išrokavimais. Henrikas buvo šaugęs atmosferoj, kur diplomatinės vedybos praktikuojama, su tuo buvo apsipratęs ir be abejo Onos senuo neišsigando. Jis pabėgo del to, kad tuo tarpu mirė Francūzijos karalius Karolis IX, jo brolis, ir jis skubinosi užimti sostą, bijodamas, kad kas nors kitas jo neužimtų. Francijos gi sostas, be abejo, nepalyginamai vertingesnis, negu Lenkijos. Henrikui pabėgus lenkai liko nežinodami ką daryti = ar naują karalių rinktis, ar šaukti grįžti tą patį. Klausimas ypatingai aktualus lenkams. Lietuvoj tada bajorai nors turėjo lygias su ponais teises, bet faktinai visa galėjo ponai. Jie turėjo daugybę turtų ir priklausydami ponų ekonomiškai , bajorai negalėjo sulaužyti jų politinės galybės. Visas valstybės valdymas buvo ponų rankose. o ponams buvo vistiek, kur gyvens karalius = Krokuvoj ar Paryžiuj = vis tiek jie valdys. Visai kitaip dalykas atrodo lenkams. Be karaliaus negalimas unijos vykinimas, o tą daryti jiems labai svarbu. Be karaliaus negalimas bendras seimas. Del to jie tojau susirūpino, kad grąžinti seną karalių arba išrinkti naują.

Lietuvą dabar valdo ponai: daroma suvažiavimai, kur svarstoma visi valstybės reikalai ir ypač karo su Maskva reikalai /suvažiavimas yra tas pats seimas, tik dabar to vardo vengiama vartoti/. Lietuviai suvažiavime nusistato savo veikimo programą santykiuose su lenkais. Lenkai siū= lo lietuviams bendrai reikalauti iš Henriko, kad grįžtų arba atsisakytų nuo sosto. Lietuviai nesutinka. Lenkai siūlo bendrą seimą, o lietuviai sutinka tik suvažiavimą dviejų lygių tautų. Henrikui abi pusės raša atskirai. Be to, lietuviai rašo daug mandagiau, ne taip griežtai, kaip lenkai, matyt, nesijautė taip įžeisti. Tai vis separatiz= mo reiškiniai. Henrikas nei atsisako, nei grįžta. Bet nau= ją karalių vis tiek ruošiasi rinkti.

Dabar kyla be senų, dar ir naujos kandidatūros, o tarp jų ir piastų /senosios Lenkijos dinastijos kunigaikščiai/. Iš stipriausių partijų yra labiau pasireiškusios 3: I/ Piastų partija iš turtingesniųjų lenkų bajorų, 2/ Maskvos caro arba jo sūnaus partija susidarė daugiausia iš Lie= tuvos ir Mažosios Lenkijos bajorų ir 3/ Austrų kandidato partija iš aristokratų ir dvasiškijos, nes Habsburgai bu= vo žinomi gerais katalikais ir aristokratams tiko del to, kad iš jų negalima laukti aristokratijos priešų, kaip pav. iš Maskvos caro. Caro kandidatūra buvo gana rimta. Jonas IV Žiaurusis dar Zigmunto Augusto laikais pradėjo taikyti į lenkų sostą. Jis norėjo iš kalno, prieš Z.Augusto mirtį, užtikrinti save įpėdiniu. Del to jis buvo siekęs net su= sigiminiauti su Z. Augustu, piršdamasis jo seseriai, bet nepavyko. Dabar jo kandidatūrą rėmė Lietuvos bajorai iš

dviejų sumetimų: I/ Tuo laiku ėjo karas su Maskva. Iš=rinkus Joną IV karalium karas turėtų liautis ir, žinoma, tas visiems malonu. 2/ Jonas IV buvo žinomas, kaip dide=lis ponų, aristokratų priešas savo Maskvoje, kur jis išs=naikino veik visus didikus /bojare/, o jų vieton iškėlė žmones iš apačios. Jis, mat, galvojo, kad tokie iš apa=čios į viršų jo malone iškelti valdininkai labiau jo klau=sys, jausis nuo jo malonės priklausą. Taigi ir Lietuvos bajorai manė, kad išrinkus jį karalium bus galima išsi=gelbėti nuo ponų supremacijos. Mažosios Lenkijos ponai Jono IV kandidatūrą rėmė iš kitų sumetimų. Jiems nerūpėjo ponų supremacijos pašalinimas, nes Lenkijoj jos ir nebuvo. Jie manė, kad Maskvos carą turint karalium į rytus atsidengtų dideli plotai žemių, tinkamų koloniza=cijai. Jį taip pat palaikė gudų ir Mozūrų bajorai.

Caras siuntinėjo savo agentus, piršosi, papirkinėjo. Jis net sutiko būti išrinktu vien Lietuvos kunigaikščiu, be lenkų. Už grąžinimo Henriko grąsino karu. Kai kurie Lietuvos ponai /Radvilai, Katkai/ lyg sutiko su Jono IV kandidatūra, bet tai tik del akių, o širdy jo visai neno=rėjo. Sutikdami jie tik tikėjo gauti nors kuriam laikui karo sustabdymą, kad galėtų atsikvėpti ir susirinkti jė=gas. Lietuvos magnatai bevelijo austrų kandidatą palaiky=ti. Jie net buvo išrinkę austrų kandidatą, bet paskui vėl atmainė. Derybų tarp pusių iškyla vėl Onos Jagailaitės kandidatūra ir be to į galą atsiranda naujas kandidatas nežymus Transilvanijos kunigaikštis Steponas Batoras. Jį iškėlė jau minėtas Zamoiskis. St. Batoras buvo mažos kunigaikštijos valdovas, turkų sultono vasalas ir Muradas

III pastatė jo kandidatūrą grąsydamas išnovyti visą Lenkų kraštą jei jo kandidatas bus atmestas. Kai lietuviai buvo išrinkę austrų imperatorių Maksimilijoną, lenkai norėdami išgelbėti Lenkiją nuo karo su turkais, apsistojo ant Batoro ir šis greit vainikavosi. Maksimilijonas gi netrukus mirė. Lietuviai St. Batorą pasveikino karūnavimosi metu, o vėliau pakvietė į D.L.K. sostą. Tai buvo 1576 met.

Koks buvo to laiko lietuvių nusistatymas į lietuvių-lenkų santykius galima matyi iš 1576 met. kovo 28 dienos. Žemaitijoj Vilkijoj įvykusio seimelio nutarimo. /Dokumentas yra likęs/. Svarstydami kandidatus į karalius, tinkamiausiu randa Maskvos carą arba jo sūnų. Be to, Lietuva turi rinkti D.Kunigaikštį skyrium, o lenkai sau karalių vėl skyrium. Teises naujas valdovas turi garantuoti. Žemaičiai turės tvarkytis ir toliau tvarkytis senais įstatymais. Kai Gniezno arkivyskūpas /primas/ skaitosi abiejose valstybėse bekaralmečiu valstybių galva, tai jie protestuoja. Be to, jie nutaria, kad reikia panaikinti Zig. Augusto testamentą, kuriuo jis savo teises į Lietuvos sostą paveda Lenkijai. Lietuvos statutą reikia pataisyti, o tam reikalinga sudaryti speciali komisija. Prie ponų tarybos kiekvienam paviete privalo dalyvauti iš kiekvino valsčiaus po vieną atstovą nuo žemės valdytojų.

Batoris, būdamas kilęs iš mažos valstybėlės, neturėjo interesų namie, o jam reikėjo stipriai įsitaisyti naujoje vietoje. Jis iš pat pradžios pareiškė, neketinąs būti tik maliavotu karaliumi, o tikru valdovu.

Pirmas jo darbas buvo nuraminti ir priversti paklusnuman Dancigą. Batoris Dancigą numalšino ir privertė klausyti.

Po to jis norėjo sutvarkyti reikalus Lietuvoje ir atvyko čia į Gardine susirinkusį seimą. Čia jis nustato santykius savo su Lietuva. Jis skaitosi su lietuvių separatizmu ir su jais ~~[illegible]~~ tyriasi skyrium nuo lenkų. Buvo padaryta net unijai priešingų dalykų. Pav., įvesta pinigų musimas Lietuvai skyrium nuo lenkų, o unijos aktas sako, kad pinigai bus bendri. Be to, buvo sudaryta komisija ~~[illegible]~~ nustatyti lietuvių=lenkų sienas. Tai irgi su unija nesutaikomas dalykas. Kam reikalinga siena, jei viena valstybė. Lenkai norėjo, kad abėms valstybėms būtų bendras aukščiausias teismas, o Batoras sudarė kiekvienai valstybei po vieną. Tariantis del karo ponai žadėjo duoti kareivių ir pinigų ir tą dalinai ištesėjo. Kariuomenė buvo sudaryta ir išsiruošta į žygį. Atėjo ir lenkų kariuomenės, į kurią lietuviai žiūri, kaip į talkininkę, sąjungininkę. Abi pusės stengiasi kišti viena kitai koją, o tariamosios brolybės visai nesimato. Tik karalius tepajėgia tas puses sureguliuoti karo metu, kad neįvyktų nesusipratimų. Karo vadu buvo paskirtas lenkas Zamoiskis, kuris be savo diplomatinių gabumų buvo pasižymėjęs karo gabumais. Bet Lietuvos ponai jo kartais nepaklauso ir su jais tenka turėti reikalą pačiam karaliui. Karalius karo metu stengėsi su Lietuva sugyventi ypač gerai, nes iš čia jis gaudavo paspirties žmonėmis ir pinigais. Lenkai gi kare veik nieko nepadėjo, o jau iš kalno pradėjo reikalauti, kad užkariavimai būtų padalyta abiem valstybėms po lygiai. Tuo tarpu Lietuva reikalauja, kad užkariauta Livonija priklausytų tik vienai Lietuvai. Karas ėjo taip: karalius su kariuomene iš Vilniaus patraukė Polocko link.

Karalius visą laiką buvo su kariuomene ir nepasižymėjo ~~priprastu karališku~~ išdidumu, o elgėsi kaip paprastas karys, kęsdamas visus karo nepatogumus. Jis turėjęs kariuomenės apie 40000, o Maskvos Jonas IV jos turėjęs iki 200000. Pasiruošęs karui Batoras praneša į Maskvą apie savo išrinkimą ir reikalauja paliuosuoti Livoniją grąsydamas jėga ją išvalysiąs. Rusai jau buvo toli atėję Livonijon ir galėjo pulti Lietuvą iš Kuršo. Be to, jie galėjjo pulti nuo Smolensko. Batoriui nuo pat pradžios žygiai sekasi. Tuojau paima Polocką su visais to krašto miestais ir vis eina tolyn /Batoro kariuomenėj buvo samdininkų iš visų kraštų, o karo inžinieriai daugumoje buvo italai/. Po pirmų laimėjimų Vilniuje Batorui suruošiama didelis triumfas. Jis vėl prašo pinigų ir šiaip taip išgauna, nes bajorai tikisi gauti užkariautų žemių ir pinigų duoda = Jonas IV tuo tarpu sėdi Pskove su kariuomene ir nežino ką daryti. Jis pats ne karvedys, o savo žmonėmis nepasitiki ir neturi kam pavesti kariuomenės vadovybę, bijodamas išdavimo. Jis siūlo taiką ir pradedamos derybos. Jonas IV net buvo bandęs patraukti savo pusėn kai kuriuos Lietuvos ponus, kad tuo būdu viduje pasėjus nesantaiką. Tokius ryšius su Jonu IV turėjo didikas Astikas ir už tai jis negarbingai baigė savo dienas nužudytas. Batoras pamatė, kad caras tik naudojasi paliaubomis savo tikslams ir nemano apie taiką, vėl pradeda karą. Batoras įvedė papratį rinkti kariuomenėn valstiečius iš karaliaus dvarų. Lig šiol valstiečiai kare nedalyvaudavo. Del to kariuomenės pas Batorą dabar žymiai padaugėja. Batoras eina per Livoniją imdamas miestą po miesto tuo būdu rišdamas

priklausomybės klausimą. Caras prašė visą laiką taikos, bet Batoras netiki jo nuoširdumu ir vis eina tolyn. Jonas IV net buvo bandęs sudaryti prieš Batorą koaliciją, bet nepasisekė. Batorui pasisekimas toks didelis, kad paga= liau lietuviai pradeda ginčytis su lenkais, kam kurį mie= stą reikia užimti. Pagaliau paimama D.Lukiai ir vis einama toliau. Tuo tarpu caras daro visokias intrigas Europoj, kad kaip nors paraližuoti Batoro veikimą. Pirmas baslys, taikytas į Batoro vežimo ratus, buvo kunigaikštis Magnus, kurį caras pripažino Livonijos kunigaikščiu. Bet tai buvo nevykęs caro sąjungininkas. Jis kelis syk nuo caro atpuo= lė ir vėl dėjosi, o savo blaškymosi didelės naudos nei vienai, nei kitai pusei nepadarė. Svarbesnis buvo įsiki= šimas papos. Caro pasiuntiniai pranešė papai, kad Maskva nori susitaikinti su Katalikybe ir kvietė atvykti pasiun= tiniui įsitikinti. Lenkų episkopatas irgi reiškė nuomonę, kad karalius be reikalo aikvoja žmones ir turtą Gudijos gilumoje. Tuo tarpu Batoras jau suprato, kad Maskvai su= laužyti jau nebe daug ko reikia ir prašo dar pinigų karo užbaigimui, nes jau buvo apgulęs Pskovą. Maskva vis spau= džia per savo pasiuntinius papą, kad įsikištų.

Iš asmenų, šiaip Maskvos intrigoj sulošusių rolę, pami= nėsime jezuitą Antonijų Possevimą, kurs buvo lankęsis Maskvoj bažnyčios sutaikymo reikalu, ten darė disputų su rusų dvasiškiais ir buvo daug kalbėjesis su caru, kurs bendrai mėgo evangelijos klausimų rišimą. Jis tikėjo, kad caras gali atsiversti ir priversti visą Rusiją grįžti prie katalikybės. Taip Possevinas visai gryna sąžine darė įtakos į Batorą, kurs visada buvo artimas jezuitams ir

jiems padėdavo. Iš visur spaudžiamas Batoras turėjo pra= šyti kalbą del taikos. Kai del Jono IV galėjimo atsiver= sti, tai griežtai stovi jo žiaurūs darbai, rodą jo šiurk= ščią sąžinę ir žiaurų būdą. Taip paėmęs Polocką jis ten išžudė visus žydus ir katalikų vienuolius benediktinus. Naugardan įžengęs liepė sukapoti į šmotelius visus lietu= vius ir vokiečius belaisvius ir sumesti po ledu. Jis net numirėlius sodindavo ant kuolo. Jis nesusivaldė ir net padaręs taiką su Batoru. Tada jis apleido meškomis begink= lius lietuvius belaisvius. Tai visai ne į tikybinius= eschatologinius klausimus įsigilinusio ir prie kataliky= bės besiartinančio žmogaus pažymiai. Bet jo žodžiams Eu= ropoj ir net Lenkijoj dvasiškija tikėjo.

Taikos derybose dalyvavo ir papos pasiuntinys. Derybos ėjo apie mėnesį, kol susitarė padaryti paliaubas 10 metų. Batoris dvasiškijos savo ir papos pasiuntinių įtakoj buvo nuolaidesnis, o Maskva patenkinta savo diplomatija nė nemanė apie prisidėjimą prie katalikybės. Paliaubos įvyko 1582 met. Maskva nuo Baltijos ilgam laikui buvo atstumta ir galimybių vėl grįžti prie jūros jai atsirado daug vė= liau, veik už viso šimtmečio. Livonija liko lietuvių ir lenkų globoj ir abiejų valstybių žmonės buvo skiriami ten urėdais.

Del ekonominės Batoro politikos reikia pastebėti, kad jis rūpinosi pakelti prekybą Visloj ir Dauguvoj, pro kurią ėjo visa Lietuvos prekyba. Per Vislą ypač daug buvo išve= žama į Angliją miško, o į Niderlandus duonos. Niderlandai tuo laiku buvo sukilę prieš savo metropoliją = Ispaniją, nes ta juos visaip išnaudojo niekuo nepadėdama.

Nugalėjęs Maskvą Batoras galėjo tvarkytis namie. Jis, nors neturėjo vaikų, bet galvojo apie savo disnastijos sudarymą per savo brolėnus. Jis norėtų likti tikru valdovu ir taikos metu, kaip buvo kare, bet jam trūko energijos tam dalykui pravesti. Jam daug kliudė sunki, kaip kokia neužgydoma liga, kuria jis jau sirgo ir karo metu, bet matyt darbas jam duodavo užsimiršimą ir padėdavo kęsti. Opoziciją jis nemėgo ir magnatams opozicionieriams neužmiršdavo tą prikišti. Dar iš jo asmeninio gyvenimo galima pastebėti, kad jis mėgdavo astrologiją ir vieną garsų tais laikais astrologą laikė savo dvare. Jis mirė staiga 1586 metais. Tada jis jau buvo apysenis žmogus ir kaip karys prigimimu gyveno be tikslo, nes karo nebuvo. Jam nesmagu buvo sėdėti su ponais ir klausyti tų jų rietenų. Jis nespėjo išrišti vidaus klausimų, nors buvo gana sumanus valdovas, o juos tik atitolino.

Batoras ypatingai mėgo jezuitus ir jiems visur padėdavo. Jis pristeigė jiems daug mokyklų ir apdovanojo turtais. Jo dėka ir Livonijoj jezuitai pradėjo skleisti katalikybę.

Jis mokėjo tris kalbas: vokiečių, lotynų ir vengrų. Su lenkais ir lietuviais paprastai kalbėdavosi lotynų kalba, kuri tais laikais buvo inteligentijos kalba ir visi išėję tų laikų mokyklas galėjo ja kalbėti arba kalbėdavo su vertėju.

=.=.=.=.=.=.=.=.=

VI.

Ir Steponui Batorui mirus liko neišspręsti svarbesnie=
ji 16 a. klausimai, tai buvo Pabaltės ir lietuvių=lenkų
santykių klausimai. Dabar reikia rinkti naują viešpatį
ir kyla vėl daugybė senų ir naujų kandidatų. Iš žymiausių
iškyla Habsburgai, kurie visą laiką veržiasi Žečpospolitą.
Lietuviai Habsburgams visada buvo palankesni. Jiem gre=
sia pavojus iš turkų pusės, kad apsiginti reikia įsigyti
daugiau žemių, daugiau kariuomenės, žodžiu, sustiprėti mi=
litariai. Be to, jiems rūpėjo gauti išėjimą į Baltijos
jūrą, o į čia galima patekti patogiausia per Lenkiją ir
Lietuvą. Ir dar vienas dalykas rūpėjęs Habsburgams ir kar=
tu vertęs juos įsigalėjimo rytuose, tai noras padėti už=
viešpatauti katalikybei. Be Habsburgų ir Maskvos carai=
čio Teodoro kandidatūros, kyla dar nauja kandidatūra Jo=
gelonų giminės, Švedų karaliaus Jono III ir Zigmunto Au=
gusto sesers Katrinos sūnaus Zigmunto Vazos.

Lietuva pasisakė iš kalno, kad ji rems tą kandidatą,
kuris sutiks su jos sąlygoms, o iš lenkų pareikalavo, kad
jie pripažintų Livoniją vienai Lietuvai, nes ji viena del
jos kariavo. Jei lenkai tą padarys, tai lietuviai žada
remti jų išrinktą karalių. Lietuvos bajorija tiek daug
privargusi ir tiek išleidusi turto, kol užkariavo Livoni=
ją, jos jokiu būdu nenori užleisti lenkams. Jie sutinka
padalyti Livoniją pusiau, jei lenkai grąžins Lietuvai
Liublino seimo metu atimtas žemes = Kievą, Voluinę, Podolę.

Habsburgai savo šalininkų remiami jau net buvo atęję
Lenkijon su kariuomene, bet buvo sumušti. Tada jų kandi=
datūros ir lietuviai neberėmė, nes kam remti silpną kan=

didatą? Tuo tarpu žymiausiu kandidatu pasidaro Zigmuntas Vaza. Šita kandidatūra yra ne pripuolamas dalykas, ne agitacijos išdava ir net ne giminystės su Jogelonais, o buvo daug gilesnių politinių priežasčių. Čia dinastijos reikalas stengtasi suderinti su valstybės reikalais. Vazos kandidatūrą labiausia rėmė lenkai ir tai to paties Zamoiskio, kuris pravedė St.Batoro kandidatūrą, vedami.

I6 a. visą laiką ėjo kovos del viešpatavimo Baltijoj, kuri tais laikais prekybos pasauly buvo ar tik ne svarbiausė jūra. Baltija buvo prekybos kelias tarp vakarų ir Rusijos, Lietuvos ir Lenkijos iš kurių ypač daug išveždavo miškų produktų ir javų. O tas labiausia buvo reikalinga išplėtojusios pramonės kraštams, kaip Niederlandai, Ispanija, Anglija. Del to ir tos visos šalys buvo suinteresuotos kas valdys Baltijos pakraščius, upių žiotis. Vazos sustiprėję Švedų soste paskelbė Pabaltėj viešpatavimo šūkius ir siekė įsiviešpatavimo Pabaltėj. Patenkant į Lietuvos=Lenkijos sotą tą pasiekti lengviausia ir štai del to Vazos į tą sostą taip veržiasi. Bet be šitų interesų buvo ir kitų. Europoj buvo balsų ir bandymų grąžinti Švediją katalikybei. Tuo tikslu ir mūsų jau minėtas jezuitas Possevinas buvo ten nuvykęs. Jei Švedija per savo valdovus susiartintų su katalikišku kraštu, tai tas įvykinti, be abejo, būtų lengviau. Del tai daug kas Vazų planus rėmė.

Suartinti Lenkiją=Lietuvą su švedais ir kiti. Batoras norėjęs sudaryti koaliciją prieš Maskvą. Pagalbos reikalingumas kovoj su Maskva vertė Batorą ieškoti susiartinimo su Švedija. Be to, jis nešiojosi savo galvoje kompli=

kuotesnių planų. Jis svajojo soste palikti savo dinastiją. Vaikų jis neturėjo, bet į savo įpėdinius taikė brolio sūnų. Batoras nebuvo garsios giminės ir neturėjo šalininkų tarp ponų, nes jis norėjo būti tikru valdovu, ne malevotu ir dažnai magnatus suvaržydavo. Taigi jam šansų palikti dinastiją nedaug. Tą jis norėjo pasiekti sudaręs tam tikras politines kombinacijas. Jis norėjo sugiminiuoti savo giminaitį su Jogelonais per vedybas su Švedų Jono III ir Katrinos Jogailaitės /Zigm. Augusto sesers/ dukterimi, bet Vazos Batoro planų neparėmė. Jei projektuojamos vedybos būtų įvykusios, tai Batoro giminaitis būtų įgavęs teisių ir į Švedų sostą. Čia atsirado galimybes sujungti vienam valdovui net tris valstybes ir tada jau viešpatavimas Pabaltėj būtų užtikrintas, nes beveik visi pakraščiai būtų tos valstybės rankose. Pilnam viešpatavimui jūroj dar galėtų trukdyti danai, valdą Baltijos duris, bet Batoro plane buvo ir čia išeitis. Buvo numatoma pasiliuosuoti nuo danų prakasant švedų teritorijoj kanalą. Bet visi šitie planai žuvo.

Zamoiskiui iškėlus Vazų kandidatūrą, atsiranda du kandidatai: Katrės vyras Jonas ir sūnus Zigmuntas, ant kurio kandidatūros ir apsistota /Jonas III vedė Katrę dar būdamas Suomijos kunigaikščiu. Vėliau jis buvo savo brolio suimtas ir kalėjime Katrei gimė sūnus Zigmuntas/. Prie Zigmunto kandidatūros, kaip kataliko, palaikymo prisideda ir Roma, nes manė, kad jis gali švedus sutaikinti su katalikybe.

Lenkai Zigmuntui pastatė sąlygą, kad jis turės perleisti Lenkijai Švedų valdomą Livoniją. Zigmuntas nors tą

žadėjo, bet parašo nedavė = išsisuko. Vainikavimo metu Krokuvon atvyko Lietuvos pasiuntiniai, pranešdami apie išrinkimą, bet statė reikalavimus: I/ Livonija turi pri= klausyti tik Lietuvai; 2/ Lietuvos klausimas turi būti aiškiai išrištas. Jie nenori būti lenkų pakalikais, sekti jų politiką. 3/ Karalius turi patvirtinti naują /III/ Leono Sapiegos paruoštą Lietuvos statuto laidą. Zigmuntas su reikalavimais sutiko ir ant statuto pasirašė kartu su Lietuvos kansleriu, visai be bendro seimo ir lenkų žinios. Taigi matom, kad ir čia lietuviai neketina pripažinti unijos = reikalauja visa grąžinti, kas atplėšta ir neduo= da kitam to, ką užkariavo, nelaiko tai priklausančiu visai jungtinei valstybei.

Lietuvos statutų yra 3: I,IIirIII. Pirmas išleistas I529 m., II = I566 m. Liublino unijos akte yra punktas, sakąs, kad visos susitariančių valstybių sutartys, pada= rytos su kokia nors trečia valstybe, nebeveikia, jei jos kuo nors kenkia vienai iš susitariančių valstybių. Kadan= gi Lietuvos statute yra nuostatų, kurie tiesioginiai arba netiesioginiai nukreipti prieš lenkus, todel seime buvo nutarta sudaryti komisiją, kuri peržiūrės statutą ir pa= keis jį taip, kad nekenktų unijai. Kiekvienam seime len= kai tokios komisjos reikalavo ir buvo sudaroma, bet iš jų darbo nieko neišėjo, nes tam neprijautė ir taip nedarė, kaip lenkai norėjo. Lietuviai statutą taisė sau taip, kaip jiems patiko. Lietuvos statute lenkams labiausia ne= patiko tas, kad pagal jį joks pašalaitis negalėjo Lietu= voje turėti žemės nuosavybę ir jokios tarnybos. Lenkai tą reikalavo pakeisti. Lietuviai II statute daug ką pakeitė.

papildė, bet nieko nepakeitė, kas liečia Lietuvos sava=rankumą. Todel jie žinodami, kad per seimą naują statuto laidą patvirtinti negalės, dabar Zigmuntui duoda užtvir=tinti be lenkų žinios. Iš visko išeina, kad ir šį karalių rinko atskirai. Lenkai jį išrenka, o lėėtuviai jį priima, kai jis pasižada arba išpildo tam tikras sąlygas.

Zigmuntas buvo tylus, nepasižymėjo taip nuožmumu, kuo garsėjo Vazos, kultūra vokietis, tikyba uolus katalikas. Jam ir gyvenime teko susinešti su žikkatalikybės nešėjais Habsburgais ir teko sulošti gan svarbų vaidmenį tų laikų tikybiniuos reikaluos /unija/.

Lig tol karaliaus kiemas buvo dailės ir meno mokykla, į kur vykdavo pasimokyti, civilizuotis visų didikų vaikai. Dabar ten atsiranda nauji žmonės ir tai svetimi švedai ir vokiečiai, ir todel jauniems magnatams ten auklėtis nepatogu. Del to dabar kyla panašių kiemų provincijoje pas didikus, į kuriuos renkasi civilizuotis mažesnių ponų vaikai.

Zigmuntas buvo atkaklus, daug apie save manąs, bet ga=bumais nepasižymėjo. Ką padarė, tai ne jis, o kiti jo vardu. Jis drauge su Habsburgais buvo sumanęs atgaivinti katalikybę Švedijoj, Lenkijoj ir Lietuvoj. Gavus sostą jam reikėjo pasisakyti del pacta conventa pildymo. Jis buvo pasižadėjęs atiduoti Lenkijai Estiją, bet Švediją valdąs jo tėvas to visai nenori. Kariauti su tėvu nepato=gu, o reikalavimas griežtas. 1589 met. tėvas su sūnum bu=vo susivažiavę ir reikėjo pasisakyti, ką darys šiuo klau=simu, bet iš to nieko neišėjo. Zigmuntas negalėjo paten=kinti visų anų reikalavimų, be to, reikėjo skaitytis su

šlechta, o dvasiškija ir ta buvo nepatenkinta, kad karo=lius nesiimąs griežtų priemonių prieš netikėlius. Iš visur spiriamas Zigmuntas buvo manęs net pabėgti, bet kai kurių patarėjų buvo sulaikytas. Jonui III mirus Švediją paėmė jo brolis, o Zigmunto dėdė, Zudermanijos kunigaikštis Ka=rolis. Tai buvo 1593 met. Karolis valdė vardu nepriklau=somybės, valstybės vienybės ir protestantizmo apsaugos. Zigmuntas gi turėjo teisės į sostą, bet jis buvo katali=kas, o svarbiausia, žadėjęs Estiją atiduoti Lenkijai=Lie=tuvai, taikgi valstybės ardytojas. Nežiūrint to Zigmuntas drįso parvažiuoti į Švediją, nes ten buvo dabar stiprios legitimizmo tradicijos. Nuvyko jis su lenkų ponų žinia. Ten jam katalikų teko daug padaryti kompromisų protestan=tams: jį vainikavo protestonų vyskūpas ir visur reikėjo skaitytis su protestantizmu, kaip su valstybėj viešpataujan=čia tikyba. Taigi jam teko pripažinti tą, ko labai neno=rėjo. Jo juk buvo svajonė Švediją grąžinti katalikybei. Netrukus po karūnacijos palikęs Švedijoj savo vietininką jis grįžo Krokuvon ir dėdė jam daugiau jau nebeleido pasi=rodyti Švedijoj. Taip Zigmanto svajonės viešpatauti vie=nam Pabaltėj žuvo. Taip pat dabar žuvo Švedų=Lenkų=Lietu=vių personalė unija. Kaip gi dabar su Livonija ir Estija, kurią Zigmuntas buvo žadėjęs prijunti Žečpospolitai? Zig=muntas tuojau norėjo pradėti karą su dėde del sosto, bet ponai nepatarė. Tada, kad įtraukti Žečpospolitą į karą su Švedija zigmuntas, kaip teisėtas Švedų karalius, ati=duoda Žečpospolitai Estiją. To sekmėj ėjo karas. Zigmun=tas jį laikė savo dinastiniu karu, bet tai iš tikro buvo seno ir dar visą šimtmetį nusitęsusio karo del viešpata=

vimo Baltijos pakrantėj vienas epizodas.Šitam kare prisi=dėjo tik vienas naujas dalykas,tai tikybiniai reikalai. Ktalikai palaikė Zigmunto kandidatūrą į švedų sostą,ti=kėdamiesi,kad jis gali ten praplėsti katalikybę.

Jau senai po viduramžio universalizmo buvo prasidėję tautiniai antagonizmai. 16 amž.jie dar paaštrėjo.Dabar išradus spaudą daug patogiau buvo vesti naujų kultūri=nių vertybių,kaip kalba,priėmimo propaganda.Valstybė turėjo stengtis apimti vienas kultūrines vertybes brangina čią žmonijos ~~kultūros~~ dalį,kuri ir sudaro atskirą tau=tą.Dabar jau tenka derinti tikybines ir tautines prob=lemas,senas universalizmas jau netinka.Prie Zigmunto tas klausimas buvo gana aštriai pastatytas ir jam teko spręs=sti. Jis buvo artimas Habsburgams /net abi jo žmonos buvo iš Habsburgų/ ir jų orientacijos žmogus jis buvo per=siėmęs habsburgiškais katalikybės iškėlimo siekiais. Valstybę jis stengėsi sujungti tikybiniu cementu t.y. padaryti,kad valstybėje būtų viena tikyba,kad nebūtų tikybinio antagonizmo,kuris ardo ir visą gyvenimą.Jis tikėjo,kad habsburgų palaikoma įdeja = universalė monar=chija su universalia tikyba = įsigalės ir tuo keliu ėjo Šiuo keliu jis manė įsigalėti,o tada apsidirbti su jį atstūmusiais švedais.Jis buvo šalininkas minties,kad val=stybėj būtų viena tikyba. Bet jo valstybėj jų buvo net trye /neskaitant kitų su neskaitlingais atstovais/:kata=likybė ,pravoslavija arba graikų tikyba ir protestantiz=mas.Provoslavija Lietuvoje atsirado daug ankščiau negu

Iš pranlito Padnie...

šią bažnyčią su Roma. Tą mintį palaikė ne tik dvasiški= ja, bet Samoiskis. /Bent Žečpospolita, anais laikais, politikais buvo vadinama tokie žmonės, kurie visur ėjo kompromisų keliu/. Iš syk padaryti pravoslavus pilnais kaktalikais niekas ir nemanė, nes pasisekimo nebūtų galima nė laukti. Iš syk norėta tik, kad pravoslavai pripažintų papos viršenybę ir pripažintų visas katalikų dogmas. Liturgijos = apeigų reikaluos gali skirtis: drabužiai, kalba, apeigos paliekamos senos. Liaudis paprastai mato išorinę pusę, net nepastebės, kad pasikeitė dogmos ir kad herarchija priklauso nuo papos. Katalikai tokių bandymų buvo darę ir anksčiau. Kai kuriuose sinoduose net buvo susitarta del bažnyčių sujungimo visiškai, bet jei vieni prasvoslavų vyskūpai susitardavo, tai jų įpėdiniai vėl atkrisdavo. Taip Konstanco susirinkime uniją buvo pasira= šęs Lietuvos metropolitas Cenblakas, bet vėliau ta uni= ja išnyko. Seniau paprastai stengtasi iš karto prijungti visą rytų bažnyčią, o dabar pabandyta ją skaldyti. Sąly= gos tam buvo palankios. Seniau galingas ir trutingas Kon= stantinopolio patriarchas, dabar Konstantinopoly užvieš= patavus turkams, nusilpo. Pirma jis gaudavo pajamų iš Maskvos ir Lietuvos, o dabar ir to nustojo, nes Maskvoje buvo įsteigtas atskiras patriarchatas. Lietuvos gi metro= polita dažnai būdavo bendras su Maskvos. Dabar ir yra proga galvoti, ar negalima vieną silpnesnę pravoslavų bažnyčios dalį išskirti ir prijungti prie Romos. Tuo tar= pu reformacijos įtakoj atsirado pastangos refotmuoti bаž= nyčią iš apačios. Šis reiškinys pas pravoslavus išsiliejo į svietiškas brolijas su religiškais tikslais. Tokių bro=

lijų centras buvo dvaras. Buvo jų ir Vilniuje. Jos gavo iš patriarcho ypatingas teises ir nepriklausė vietos vyskūpams. Unijos šalininkai galėjo pasinaudoti ir tomis brolijomis. Dabar politikai ir pradeda veikti iš vidaus per brolijas ir žemąją dvasiškiją, o iš kitos pusės per viršūnes = vyskūpus. Kad išauklėti pravoslavų dvasiškiją unijai palankioje dvasioje, buvo kuriama tam tikros kolegijos. Tokios buvo įkurtos Vilniuje ir Romoje. Prie unijos įvykinimo be politikų prisideda ir bažnyčios žmonės. Toks garsus jezuitas, Vilniaus akademijos rektorius Skarga Petras irgi daug dirbo unijos ~~naudai savo~~ pamokslais ir raštais. Dabar reikėjo rasti tik žmonių, kurie įvykintų tą idėją. Tokiu buvo nužiūrėta didysis Ukrainos magnatas Ostragos kunigaikštis Konstantinas II, didelis Maskvos priešas. Jis buvo sumanęs įsteigti pas savęs mokyklas, pal laikė pravoslaviją ir buvo net pasidaręs lyg pravoslavų galva. Konstantino rolė unijai nėra visai aiški. Jis išsyk lyg buvo palankus unijai ir jos šalininkai, bet vėliau darė visokias kliūtis. Taip pat kliūtis darė ir brolijos, kurios ~~sinoduose dalyvaudavo ir~~ kišdavosi į dvasiškijos reikalus, žiūrėjo, kad ji nepaklystų. Buvo pagaliau surasta keletas uniją palaikančių vyskūpų su Patriejum ir Terleckiu priešaky. Patrejus buvo turtingas dvarininkas maganatas, žmonai mirus pastojęs į bazilijonų vienuolyną ir netrukus paskirtas vyskūpu. Jis su Terleckiu nuvyko Romon ir ten atliko visus bažnyčių sujungimo formalumus. 1596 met. Liet. Breste buvo sušauktas sinodas galutinai išrišti visus uniją liečiančius klausimus. Breste suvažiavo ne tik pravoslavų, jau prisidėjusių prie katalikų

unitų ir katalikų dvasiškiai, bet buvo ir svietiškių žmo= nių, tarp kurių buvo ir Ostrogos Konstantinas su savo sūnumi. Taip pat buvo ir karaliaus atstovai. Ten susidarė vietoj vieno, du sinodai = vienoje vietoje tarėsi kata= likai ir unitai, o kitoje pravoslavijos šalininkai, vie= nuolio Nikiforo, atvykusio iš Konstantinopolio, vedami. Jis agitavo nepasiduoti. Bet čia įsikišo pasaulinė val= džia ir apkaltinusi Nikiforą šnipaujant turkų naudai ir tuo tikslu esant turkų prisiųstu, jį areštuoja ir perduo= da teisti seimui. ~~Tei[illegible]~~ Seimas nutaria kalėti ir jis baigia savo gyvenimą Marienburgo kalėjime. Galimas daly= kas, kad Nikiforas buvo iš tikro turkų siūstas šnipauti, bet jį teisiant svėrė jo unijai pasipriešinimo faktas. Įvykus unijai į visas vyskupijas buvo paskirta po unitų vyskupą, bet kadangi daugely vyskupijų seni pravoslavų vyskupai neatsisakė, tai atsirado vienoje vietoje po du vyskupus ir labai priešingai nusistatę. Dabar prasideda kovos del bažnyčių = unitai nori užimti senas pravoslavų bažnyčias, o pravoslavai neduoda. Bylas reikia teisti teismui. Ir pasitaiko kartais, kad pravoslavų bažnyčių teismas priteisia unitams neduoti. Bet tai priklauso nuo teismo sąstato.

Unitai negavo to, ko laukė ir kas buvo žadėta = susi= lyginimo teisėms su katalikais. Jų vyskupams buvo žadėta vietos senate, kaip ir katalikų vyskupams, bet tas neįvyko. Unijos istorikas vysk. Likovskis unijos žuvime kaltina lenkų vyskupus, kurie unitų vyskupus laikė žemesniais, ne sau lygiais. Unitai nieko negavo, nieko nelaimėjo. Tada seime atsirado ponų, kovotojų už pravoslavų teises

ir prasidėjo seiminės kovos. Kadangi pravoslavams neužte=ko savo balsų, tai ieškojo ryšių su kitais ir tokiais draugais nužiūrėjo protestantus. Jie Vilniuje padarė bend=rą seimą pasitariti, kaip kovoti už tikybų laisvę ir net norėta padaryti tarp pravoslavų ir protestantų visišką sąjungą, bet teologai pasipriešino.

Naujas veiksnys, daug reiškęs kovoj del religijės lai=svės, buvo brolijos. Jos kariavo per spaudą ir žodžiu, spaudė dvasiškiją. Čia iš apačios prisideda dar vienas naujas veiksnys, tai kazokai, kurie irgi nesusivokdami, kas iš teologų teisus, stojo prieš uniją ir katalikus, nes tas buvo peršama jų engėjų ponų lenkų, o įtikinti ne=mėgiamo priešo teisumu visada sunku. Taip ir čia buvo.

VII.

Tikybiniai reformatų ir katalikų ginčai ėjo ne tik te=ologų, bet ir minių, masių tarpe. Dvasininkams buvo pato=gu praturtėti bažnyčios turtais perėjus protestantizman. Taip šiuo ginču tampa suinteresuoti ir dvasininkai. So=diečiai, kaip baudžiauninkai, šiame klausime jokios reik=šmės neturėjo. Viešumoj šiame ginče labiausia pasireiškė smulkioji bajorija, bendrai inteligentija ir studentai su gimnazistais /Tų laikų gimnazistai buvo ne būtinai vai=kai, o dažnai suaugę vyrai/. Dažnai ginčai daeidavo iki susirėmimų. Tose kovose galima buvo ir pasiplėšti ir tas dažnai galėjo masinti. Be to, jaunystei dažnai malonu pats naikinimas, daužymas, laužymas, kurio pagalba išlie=jama energija. Tokie reiškiniai jau aiškiai nenormalūs ir nepageidautinas dalykas. Del to pradėta ieškoti kokios nors išeities iš susidariusios padėties per kompromisus iš abiejų pusių. Pirmas toks bandymas išrišti šį klausimą

kompromisų keliu yra Varšuvos konferencija 1573 met. Tai buvo susitarimas protestantų magnatų dėl tolerancijos. Daug ir katalikų magnatų politikų su tuo sutiko. Prieš jį buvo katalikų vyskupai, bet kadangi tai buvo rimta jėga, tai turėjo skaitytis. Konferencija jau daug svėrė karalių renkant Henriką Valois, su ja turėjo skaitytis ir Steponas Batoras, nors pats buvo uolus katalikybės platinimo šalininkas, jezuitų draugas ir globėjas. Batoras ir kaip geras valdovas negalėjo leisti krašte vystytis tarp atskirų visuomenės grupių antagonizmui ir ypač ne= galėjo jam leisti išsilieti įvairiais ekscesais. Ypač jis tą stengėsi sustabdyti, kad tai buvo karo su Maskva laikai. Taip Batorui esant Pskove, Vilniaus vyskupas Jurgis Rad= vila įsakė sudeginti protestonų knygas /tarp kitų ir savo tėvo protestanto išleistą Bibliją/, o jezuitų mokiniai sumušė protestonus. Tada Batoras įsakė įvykio kaltininkus smarkiai nubausti. Protestonai buvo nedaug silpnesni už katalikus ir padarydavo dažnai tokių pat užpuolimų.

Katalikų akcijos priešaky ėjo jezuitai. Dažnuose sumi= šimuose dalyvaudavo jų mokiniai. Bet niekas nėra įrodęs, kad jezuitai patys būtų dalyvavę tuose užpuolimuose arba, kad būtų kurstę prie jų. Buvo, tiesa, ir tais laikais jezuitams tas primetama, bet nei vieną sykį nebuvo įrodyta.

Atsibodus tiems nuolatiniams sumišimams atsiranda "po= litikų",/politikais tais laikais vadindavo kompromisų šalininkus/, iš abiejų kovojančių lagerių, kurie stojo prieš visus "tumultus" ir reikalavo jų rengėjams mirties iš pasaulinio teismo. Kai Zigmuntas Vaza norėjo važiuoti Švedijon karūnuotis, mirus tėvui, tai reikėjo gauti iš

seimo sutikimą. Protestonai pasakė sutiksią duoti tą ti ta sąlyga, jei bus išleistas visokių sumišimų draudžiąs įstatymas, nes kitaip jiems esą pavojinga likti krašte be karaliaus = nebus gynėjo. Del to dabar 1593 met. toks įstatymas ir buvo išleistas. Bet jis buvo tik laikinas, veikė tik tą laikotarpį, kurį karalius išbuvo Švedijoj. Karaliui grįžus jis automatiškai atpuolė. Bet dabar jau daug kas panoro tą įstatymą pravesti seime vėl. Prieš stojo katalikų privilegijų šalininkai ir jis nepraėjo. Vyskupai žadėjo sutikti su tokiu įstatymu, bet reikalavo, kad tokios bylos būtų duodamos teisti tik bažnyčios tei=smui. Protestonai, žinoma, su tuo nesutiko.

Abi kovojančios pusės sudarinėjo propagandai organi=zacijas ir agitacijas ypač varydavo prieš seimą, pavietų seimelių metu. Mat, prieš kiekvieną bendrą didįjį seimą jame numatomą darbų tvarką valstybių kansleriai pranešda=vo į pavietus, kad šlechta savo seimeliuose tuos klausi=mus apsvarstytų ir savo įgaliotiniams duotų atatinkamus nurodymus, instrukcijas. Tuo būdu ir tolerancijos klau=simas pateko į seimelius. Taip 1606 met. Upytės pavieto seimely Panevėžy buvo nutarta, kad jezuitai yra tautos priešai ir juos reikia iš krašto išvyti. Čia,matyt, pasi=sekė protestonams suagituot bajorus įtikinėjant, kad je=zuitai yra monarcho valdžios sustiprinimo šalininkai, o tuo pačiu demokratijos ir bajorų priešai.

Pagaliau riaušininkuose pradėta matyti paprastus plė=šikus nusidėjėlius, o ne tikybos platintojus ir už ją kovotojus. Pasitaikydavo, kad tokių žmonių minia puldavo ne tik bažnyčias, bet ir sau priešingos tikybos žmonių

butus. Butuose tenka rasti visokio turto, kurį naikinti nepatogu arba gaila ir maloniau įsidėti sau į kišenių. Tai jau plėšimas, naudojimasis idėjiniais šūkiais savo žemiems intresams. Taip į tikybines kovas įėjo elementas visiškai be etinių pagrindų. Pasitaikydavo, kad iš papra= timo apiplėšdavo vienas bajoras kitą, nors abu vienai ti= kybai priklausė. Šitokie reiškiniai niekam negalėjo at= rodyti palaikytini.

Iš katalikų to laiko veikėjų paminėtinas Petras Skarga. Tai buvo jezuitas lenkas, kurį laiką buvęs Vilniaus jezui= tų akademijos rektorium, garsus pamokslininkas. Jis sten= gėsi plėsti katalikybę ne tik Lietuvoj, bet ir Gudijoj, kur steigė kolegijas. Jis buvo atsidavęs idėjai ir jai uoliai tarnavo; buvo principų žmogus, ne karjeristas. Sau jis jokių turtų neieškojo ir nesusikrovė. Tik jo skait= lingi giminės naudojo jo vardą pasipelnymui, nes jis buvo įtakingas žmogus, ypač prie Zigmunto Vazos. Jis Zigmuntą saugojo soste ir sulaikė jį nuo sumanymo pabėgti į Švediją, kuriam jis buvo pasidavęs savo karaliavimo pat pradžioje.

Lietuvos provincijoje /dvaruose/ šių kovų metu daugiau= sia ginčai ėjo del bažnyčių ir jų turtų valdymo. Taip Kelmės klebonas geras katalikas pagaliau persimetė prie protestonų ir apsivedęs liko prie bažnyčios, kaip prote= stonų pastorius. Visa parapija liko irgi protestoniška. Tada Žemaičių kapitula iškėlė bylą prieš dvarininką, kam jis leido tam įvykti ir reikalavo bažnyčią grąžinti. Dva= siškas teismas priteisė bažnyčią grąžinti katalikams. Bet čia susikerta dviejų teismų reikalai / ~~Kyla ginčas katro~~ teismo kompetencijoj yra šios rūšies bylos. Dvasiškių

teismas buvo pasiėmęs tą rišti, o tuo tarpu pasaulinis teismas = vyriausias tribunolas neprotestavo ir pasiuntė vieton įsakymo sprendimo nevykinti, nes skaitė, kad visos bylos, liečiančios dvarus, priklausė ne bažnyčios, o pasauliniam teismui. Tokios rūšies bylos ėjo amžinai ir kartais katalikams pasisekdavo bažnyčias grąžintis. Pagaliau visus kovos nuvargino ir buvo pripažinta status quo ante, riaušininkai buvo smerkiami.

Dabar pažiūrėsime, kaip atsiliepė kovos vidaus gyvenime. Zigmuntas Vaza buvo stiprios monarchijos šalininkas. Jo planas buvo: padidinti kariuomenę, gauti teisę be seimo rinkti mokesčius, panaikinti "liberum veto". Jis be to galvojo apie panaikinimą karaliaus rinkimų teisės ir apie savo dinastijos palikimo soste. Jo planuose dar buvo panaikinti kitatikius ir sukatalikinti švedus, o kadangi jie nepasiduoda, tai reikia užkariauti. Pagaliau jis dar artinosi su Habsburgais=vokiečiais, apaštalavimo tikslu. Habsburgų ypač nemėgo lenkai del jų nuolatinio veržimosi į rytus. Lietuviai, būdami toliau, to veržimosi tiek nejautė, Habsburgai jiems nebuvo nusidėję ir nebuvo nepakenčiamais. Bendrai, visus tuos karaliaus planus palaikė Skarga su visais jezuitais ir kai kuriais katalikais, o šiaip visi stojo prieš, nes visos šios sumanomos reformos buvo karaliaus valdžios plėtimos bajorijos sąskaiton. Šios dvi priešingos platformos susidūrė 1606 metų seime. Nestebėtina, kad tokioj padėty seimeliuose laimi protestonai, kaip kad matėm buvo Upytės paviete. Bajorai, kad ir katalikai, bijodami daug ko nustoti ir gal nenorėdami pasirodyti centro ponų priešais, bevelija rinkti

atstovus protestonus, kurie gins savo ir jų reikalus. Lietuvai tai seime rūpėjo karas. Leonas Sapiega pasakė, kad jei Lenkija neduos pinigų gynimuisi, tai Lietuva ap=siginsianti ir pati. /Sapiega buvo geras katalikas ir vienos tikybos šalininkas, bet geras politikas ir santy=kių perdaug aštrinti nenorėjo/. Šis seimas iširo ir kara=lius pamatęs, kad jis su savo planais prakišo, nusileido.

Karalius Zigmuntas būtinai norėjo įtraukti Lietuvą ir Lenkiją į karą su švedais, nes jis nenorėjo išsižadėti savo teisių į švedų sostą. Jis, kaip švedų karalius, Estiją atiduoda Lietuvai=Lenkijai. Bet turėt tokį raštą nevaldančio kara=liaus yra ką nieko neturėt, nes Estijoj esanti švedų ad=ministracija nė nemano atsitraukti ir užleisti kraštą nau=jiems šeimininkams. Kraštą del to reikia jėga paimti. Ir karas pradedamas. 1601 metų pradžioj Lietuvos didysis hetmonas Kristupas I Radvila, pramintas Perkūnu, jau puolė švedus Livonijoj ir atimliojo pilis ir pileles. Kitas Lietuvos hetmonas Jonas Karolis Chotkevičius /Katkus/ puolė nuo Rygos ir Dünamündo. Lenkai atėjo pagalbon tik vėliau. Lenkijos vasalai Prūsai ir Dancigas pagelbėti kare atsisakė. Vyriausiu kariuomenės vadu karalius paskyrė lenkų didyjį hetmoną Zamoiskį, kuris, būdamas dideliu po=litiku, buvo geru ir karvedžiu. 1602 met. Zamoiskis susir=go ir vyr. kariuomenės vadu buvo paskirtas Lietuvos lauko hetmonas Chodkevičius, nes didysis hetmonas Radvila nuo tų pareigų atsisakė. Karas švedams buvo daug lengvesnis negu jų priešams, nes anie valdė jūrą ir turėdami gerą laivyną galėjo kiloti savo kariuomenės dalis iš vienos vietos į kitą, kaip kada atrodydavo patogiau. Lenkija

irgi turėjo uostą /Dancigą/, bet neturėjo laivyno. Švedai Prūsams/ dabar jau buvo siūlę nutraukti vasaliteto ryšius su Lenkija, bet tuo tarpu šie planai neįvyko. Lietuva=Lenkija karo algauninkus samdė daugiausia iš užsienių ir tai gan iš toli. Buvo samdoma net anglų. Dabar anglijoj įsiviešpatavus švedams, nepalankiems Stiuartams, jie leido samdyti karui prieš švedus ne tik algauninkus, bet ir karo laivus. Bajorai visada bevelijo turėti algauninkus iš užsienio, nes sava ginkluota minia visada gali būti pavojingesnė. Jie del to dažnai leisdavo savus žmones samdyti algauninkais kitoms valstybėms, o patys samdydavosi iš svetur.

Kaip jau minėta, karo vadu liko Chodkevičius. Jam sekasi gana gerai. 1605 metais Švedų Karolis pradėjo kompaniją nukreiptą prieš Rygą, bet ties Kircholmu buvo visiškai sumuštas, nors pas jį buvo 14000 kariuomenės, o pas Chodkevičių /kuris jau nuo 1605 m. pradžios po Radvilos jau buvo didžiuoju hetmonu/ vos arti 4000. Tai buvo 1605 metų rugsėjo 27 dieną. Po šitos kovos netukus buvo padarytos karo paliaubos iki 1606 metų spalio paskutinės dienos, bet Švedai ją sulaužė ir 1607 metais pradėjo žygius pasinaudodami netvarka Lietuvoj=Lenkijoj, kai ji buvo užsiėmusi Maskvos sosto reikalais. To sunkaus karo metu kariuomenei nebuvo išmokama algos. Negaudama algų kariuomenė sudarydavo konfederacijas ir plėšdavo gyventojus tol, kol negaudavo algų. Plėšimų pagązdinta bajorija sutikdavo uždėti mokesčius, bet tai tik tam kartui, o po neilgo laiko vėl pasikartodavo tas pats. Taip karas visą laiką ėjo banguotai = nusmukdavo tai vienos, tai antros pusės rei=

kalai. Kaip jau minėta, Chodkevičius buvo iš Livonijos pasitraukęs, nes buvo reikalingas kovoje del Maskvos sosto, bet Švedams sulaužius paliaubas, jis vėl grįžo Livonijon ir tęsė sunkų karą, ne tik lenkų, bet ir lietuvių, veik nepadedamas.

Maskvoj pastangos įkurti absoliutinę monarchiją pasibaigė po Jono IV žiauriojo kilusią suirutę. Jonas IV buvo degeneratas, žmogus bailus, žiaurus. Su savo žmonoms jis ilgai negyvendavo = jas jis arba nukankindavo arba jos pačios greit mirdavo. Žmonų jis turėjo 7 ar 8. Mat jis turėjo ir nelegalizuotų žmonų ir del vienos yra ginčijamasisi ar ji buvo legalizuota ar ne. Augančių sūnų jis turėjo 3. Vieną jų jis pats užmušė. Jis buvo prikibęs prie savo sūnaus žmonos ir kai tas bandė išmėtinėti tėvui, tai Jonas supykęs šėrė jam per galvą geležine lazda, su kuria paprastai vaikščiodavo ir sūnus apsipylęs kraujais krito ir mirė. Kitas sūnus Teodoras buvo pusprotis. Jam labiausia patikdavo varpų garsai ir jis pats eidavo skambinti. Šis pusprotis Jonui IV mirus liko valdovu, o kitas sūnus Dimitrijus, dar vaikas, su motina buvo ištremtas. Kraštą valdė Borisas Godunovas. Dimitrijus buvo užsiūstų žmogžudžių nužudytas ir po Teodoro mirties caru liko Godunovas. Jis buvo geras politikas, gudrus žmogus, bet Jono IV politikos sekėjas. Kaip Jonas IV išnaikinęs bajorus skyrė valdininkais iš sau palankių žmonių, taip darė ir Godunovas. Del to Maskvos aristokratija=bajorai buvo nepatenkinti ir Godunovo priešai. Tuo tarpu paėjo gandas, kad karalaitis Dimitrijus nežuvo, o yra pabėgęs ir dar gyvas. Jis atsirado lenkų valdomoj Ukrainoj pas didiką Višnoveckį,

kaip jo tarnas. Susirgęs ir ruošdamasis mirti jis pasa=
kęs savo paslaptį, kai pasveiko, tai daug kas panoro pa=
sinaudoti tuo tariamuoju karalaičiu, kaip savo įrankiu.
Jis pradėjo ruošti žygį į Maskvą atgauti savo tėvo sostą.
Būdamas pravoslavu ir norėdamas pagalbos iš katalikų, jis
sueina su jezuitais ir prižada užėmęs sostą visą valstybę
sutaikinti su Roma. Tas pranešama Vatikanui ir pradedama
ant jo tverti nauji planai. Be to, Dimitrijus sueina su
Mažosios Lenkijos ponais ir žada vesti vieną jų, Mnišek,
dukterį Marinę, o užtai tėvas savo įtaka ir turtais turi
padėti jam pasiekti Kremlių. Lietuvoj Magnatai Dimitrių
laikė ne karalaičiu, o paprastu avantiuristu, norinčiu
pasinaudoti patogiu momentu ir visiems daromiems planams
nepritarė. Maskvoj ši žinia labai pradžiugino Godunovo
priešus ir galimas dalykas, kad visa ši avantiūra buvo
daroma su daugelio jų žinia. Valdžia susirūpino. Pirmiausia
paskelbė apie keletą įvykusių stebūklų prie nužudyto kara=
laičio Dimitrijaus kapo. Apie Lenkijoj esantį Dimitrijų
teikė visokių paaiškinimų. Buvo net sužinota, kad jo var=
das yra Grigorius ir kad jis yra buvęs vienuolynų perėjū=
nas. Bet visa tai negelbėjo. Bajorai Godunovo nemėgo ir
jie džaugėsi atsiradus naujam kandidatui į sostą. Visi
Godunovo priešai jo laukė kaip išganytojo. Pasiūsta Mas=
kvos kariuomenė kovai prieš Dimitrą ne tik nepradėjo prieš
jį karo, bet jam pasidavė ir kartu traukė prieš Maskvą.
Dimitro jėgos ir šiaip buvo ne mažos, nes prie jo prisidė=
jo kazokai, daug buvo prisisamdęs ir daug padėjo Lenkai.
Godunovas norėdamas įrodyti, kad čia yra ne tikras Dimi=
trijus pasiuntė prie jo nužudyto karalaičio motiną, kuri

lig tol buvo laikoma uždaryta kalėjime. Gal sūausmų del savo likimo įtakoj, gal del kitų priežasčių ji Dimitrą pripažino savo sūnumi. Taip niekas nepagelbi ir Dimitras ima miesta po miesto be jokio pasipriešinimo. 1605 metais jis jau Maskvoje. Nors jis jau sėdi Kremliuje, bet vargai nemažėja. Jam dabar tenka skaitytis su jį pastačiusiais žmonėmis = Lietuvos ir ypač Lenkijos šlechta, kurie pasi= juto pilnais ponais Kremliuje ir šeimininkavo kaip tinka= mi. Kazokai tuo tarpu plėšė apylinkes. Zigmuntas Vaza naudodamasis padėtimi norėjo nukelti savo valstybės sie= nas Maksvos pusėn. Papa tuo tarpu klabeno daryti uniją. Maskvos bajorai maloniai sutikę Dimitrą viduje negalėjo būti patenkinti, nes jie nebuvo prileisti prie valdžios. Maskvos dvasiškija irgi buvo prieš Dimitrą, nes ėjo gan= dai, ypač lenkų=lietuvių bajorų skleidžiami, kad tuojau bus įvykinta bažnyčių unija. Žodžiu, Dimitro padėtis ne= buvo lengva. Bet Dimitras pasirodė geru politiku, pilnu energijos ir visiškai nemanė duotis išnaudojamas. Jis pradeda visai rimtai ruoštis karui su Zigmuntu del sienų. Tam tikslui padarė net sutartį su Švedais, kurie, savo paliaubų metu su Lietuva, plėšė Maskvos teritorijas. Bet Dimitrui viešpatauti teko ne ilgai. 1606 metais jis buvo nužudytas ir visi planai žuvo. Tuojau buvo išmušti iš Kremliaus ir lietuvių=lenkų bajorai. Dabar vėl kyla klau= simas kas valdys? Ir tuo tarpu atsiranda kitas tariamasis Dimitras. Tai jau buvo daug mažesnių gabumų žmogus ir tik iškaba vadams puolikams. Dabar prasideda ilgos ir žiaurios kovos tarp Maskvos ir užpuolikų. Vazos irgi dėjo pastangų įsiviešpatauti Maskvoje.

VIII.

Maskvos pastangos sujungti visus rusus ir pravoslavus turėjo iššaukti reakciją. Tai buvo sujungta su socialėms reformoms Maksvoj. Tuo tarpu buvo panaikinta bajorų galy= bė ir iškelta vidurinysis luomas. Dabar atsiranda jau pil: na baudžiava, nes iškėlus viduriniįjį sluoksnį jam buvo atiduota valstiečiai. Tokioje atmosferoje daug kas buvo nepatenkinti ir laukė permainų. Del to ir tariamasis Di= mitras galėjo rasti nemažai šalininkų. Iš naujo caro daug kas laukė išganymo, bet jis turėjo tęsti seną politiką. Nepasitenkinuosįeji bajorai nieko negavo ir nuo Dimitro atpuolė. Buvo suruoštas sąmokslas ir jis žuvo. Žuvus Di= mitrui ir lietuvių=lenkų bajorai, kurie su juo buvo nuvy= kę į Maskvą, iš ten buvo išvyti. Dabar pas Vazus del Ma= skvos atsiranda kiti planai, būtent, nesistengti Kremliu= je pasodinti savo vasalą, bet patiems ten atsisėsti. Tam tikslui jėgų atsiranda iš savanorių bajorų, norinčių pasi= pelnyti. Ten patraukė Tiškevičius, ..tras Sapiega ir kit. su karių būriais. Taip pat ten patraukė dalis ir Lietuvos kariuomenės iš Livonijos.

Maskva dabar prašo į sostą Zigmunto Vazos sūnų Vladis= lovą, kuris tuo tarpu buvo dar vaikas. Maskva bevelijo imti sau caru ne patį Zigmuntą, o jo sūnų štai del ko: Vladislovas dar jaunas ir pats nevaldys. Čia perspektyvoj maskviečiai mato turėsią daugiau įtakos, negu Zigmuntui valdant, nes reikės regento ir jis numatomas iš maskvie= čių. Be to, Vladislovui buvo statyta sąlyga pereiti į graikų tikybą, ko jau žinoma negalėjo tikėtis iš Zigmunto,

kaip karšto kataliko. Bet Zigmuntas nepanorėjo Maskvoje įsodinti savo sūnų, o panoro būtinai ten pats atsisėsti. Tuo būdu jis manė sudaryti iš 3 valdomų valstybių = Lie= tuvos, Lenkijos ir Maskvos = stiprią pajėgą, kurios pagalb galėtų atgauti Švedų sostą.

1608 met. Zigmuntas pats traukia į Maskvą. Dabar jam tarp kitko tenka sueiti į konfliktą su didžiuoju Lietuvos hetmonu Jonu Karcliu Chotkevičium. Dalykas štai koks: Maskva buvo Lietuvos interesų sferoj, nes su ja daugiau= sia ribojosi, del to lietuviai reikalavo, kad visi santy= kiai su Maskva būtų daromi tik lietuvių. Taip paprastai ir buvo: Lietuva nesikišo visiškai į lenkų=turkų reikalus, o Lenkija į lietuvių=Maskvos. Dabar lietuviai reikalavo, kad visas reikalas su Maskva eitų per Lietuvos kanslerio rankas, taip visos derybos turėjo būti jo žinioj, visos instrukcijos, duodamos pasiuntiniams, turėjo būti jo pasi= rašytos. Kariuomene vadovauti turėjo Lietuvos hetmonai. Kai darė žygį iš Lenkijos Dimitras, su juo ėjo savanoriai, tai lietuviai nesikišo, nes tai nebuvo tikras karas su Maskva, o šiaip buvo pagelbėta avantiuristui. Kai dabar pradedama karas tikra žodžio reikšme, tai lietuviai rei= kalauja savo teisių pagerbimo. Bet Zigmuntas Chodkevičium nepasitiki, randa, kad jo planams palankesnis ir ištiki= mesnis bus lenkų hetmonas Zolkievskis. Zolkievskis kari= nių gabumų turėjo. Lenkai jį net labai garbino. Jam ei= nant į Maskvą pirmiausia reikia susidurti su Smolensku, kurio rūmai labai stiprūs ir paimti sunku. Žolkievskis tą supranta ir pasistengia jį aplenkti. Jis pats patrau= kia į Maskvą pro pietus = pro sieversko miestus, kur

kur pilys medinės ir paimti daug lengviau. Prieš Smolenską buvo pasiūstas lietuvis Gonsievskis, kuris netoli nuo ten turėjo daug dvarų ir del to buvo pats asmeniškai labai suinteresuotas si.nos nukėlimu į rytus = juo toliau nuo dvaro priešas, tuo mažiau pavojaus būti apiplėštu.

Pastebėtina, kad karo klausimu nebuvo daroma bendro lietuvių=lenkų seimo, o Lietuvos atsiklausiama atskirai. Traukimą Maskvos pusėn palaikė iš lietuvių ir kansleris Leonas Sapiega. Pirmiau į Dimitro avantiūrą jis žiūrėjo skeptiškai = kas iš to, jei pakeis carą. Maskva kaip buvusi vistiek liks Lietuvos priešu. Dabar, kai Maskvoj caro nėra visiškai, tai kodel gi nepasinaudoti proga ir neatsiimti nors savo seniau nustotų žemių.

Smolenskas buvo ne tik stiprus savo mūrais, bet be to gerai ir ginkluotas. Kai pagaliau jis pasidavė, tai buvo rasta 75 patrankos, 8,5 tūkst. pūdų parako, 12000 šaulių. Paimti jį buvo sunku. Pilį tada imdavo šitaip: priešas prieina prie mūrų, pasikasa po jais ir padėjęs parako išsprogdina. Išgriovus sieną jau esti galima įeiti į ją ir suvaldyti garnizoną. O susprogdinti ne taip lengva, nes nelengva prieiti prie sienų. Smolenske buvo vadas Šeinas, berods vokietis, geras reikalo žinovas. Lietuviai laikė Smolenską apgulę net 2 metu. Tuo tarpu veržimasis į rusų žemes ėjo toliau. Susidaro būriai karių ir eina plėšdami per kraštą. Eina kazokai ir šiaip įvairūs kondotjerai. Tarp kitko jie buvo apgulę garsų savo turtais vienuolyną "Trejybės Lavra".

Dabar Maskvoj caru buvo išrinktas bajoras Vosylius Šuiskis ir pradeda organizuoti gynimos. Tarp kitko Šuiskis

pasisamdęs iš Livonijos apie 5000 švedų, kurių tarpe buvo daug gerų vadų. Be švedų jis buvo pasisamdęs anglų, škotų, francūzų. Dabar Maskva jau neveda jokių derybų su Zigmuntu, o mano jėga apsidirbti. Visų kondotjerų padėtis pablogėjo. Juos dabar šaukia prie Smolensko, kuris dar tebėra nepaimtas, bet dauguma jų neklauso. Surinktas jėgas prieš lietuvius=lenkus vedė caro brolis Dimitras Šuiskis. Jis susitiko su hetmonu Stanislovu Žolkievskiu ties Klušino kaimu /netoli dabartinio Gžatsko/ ir buvo visiškai sumuštas. Tai buvo 1610 met. birželio mėn. Dabar kelias į Maskvą Žolkievskiui buvo atviras ir jis ten traukia. Pabūgęs Šuiskis siūlo savo vainiką perleisti Vladislovui, bet Žolkievskis dar nepriima ir vis artinasi prie Maskvos. Tuo tarpu Maskvoj įvyksta sukilimas. Carą Vosylių Šuiskį pašalina nuo sosto ir uždavo vienuolyne, o valdžią paima bajorai. Kai Žolkievskis atsiranda prie Maskvos, "Mergelauky" /"na Dievičem polie"/ įvyksta susitarimas tarp jo ir bajorų. Maskva prisiima Vladislovą caru. Žolkievskis nuveja nuo Maskvos sienų jau trečią avantiuristą apsišaukusį karalaičiu Dimitru ir suveda savo kariuomenę į Kremlių. Vos po kelių dienų Žolkievskiui paėmus iš Maskvos ištikimybės priesaiką Vladislovui, jis gauna iš karaliaus žinią, kad caru bus ne Vladislovas, o pats Zigmuntas. Bet Žolkievskis to įsakymo niekam nerodė, ir toliau valdė kaip Vladilsovo vietininkas = regentas. Jis ima valyti rusų žemes nuo plėšikų. Čia tenka susidurti su savaisiais. Kai kurie jų, kaip Sapiega, pasiduoda, o kai kurie neklauso ir plėšimus tęsia. Visus riaušininkus Žolkievskis sugebėjo numalšinti ir lietuvių=lenkų įtaka Maskvoje susti=

prėjo. Gonsievskis buvo išrinktas Maskvos šaulių /"strielcy"/ galva. Taip visa vadovybė Maskvoje buvo svetimų rankose.

Dabar, kai Vladislovas priimtas caru, kyla klausimas ar galimas tarp Maskvos ir Lietuvių-Lenkų karas. Smolenskas dar tebėra apgultas ir vis nepasiduoda. Šeinas išreiškia norą pasiduoti caro Vladislovo vardu, bet jo taip neima. Pagaliau bado kenčiamas Smolenskas pasiduoda. Tai buvo 1611 mt. Paėmę Smolenską lietuviai-lenkai traukia toliau Maskvos pusėn. Bajorai, mat, norėjo užimti kuo daugiau žemių, kur tikėjo gauti sau dvarų. Maskvoj tuo tarpu kyla nepasitenkinimas. Żolkievskis pasiėmęs su savim buvusį carų Vosylių ir jo brolį Dimitrą buvo išvažiavęs pas Zigmuntą, o Kremliuje komendantu buvo Gonsevskis. Maskvoj įvyksta sukilimas, nes jie pamatė, kad Vladislovo išrinkimas nieko gero neneša. Zigmuntas pats nori atsisėsti Kremlyje ir karą tęsia. Jį čia palaikė katalikų partija, kuri laukė, kad užėmęs Maskvos sostą jis sutaikins graikų tikybos išpažintojus su Roma. Sukilimas prasideda 1611 met. Gonsievskis užsidaro Kremlyje ir ginasi. Sukilimui vadovavo minėtas Trejybės Lavros vienuolynas, Žemasis Naugardas ir kiti. Jų vadu buvo kunigaikštis Požarskis. Dabar prasideda Maskvos žemių valymas nuo svetimšalių. Gonsievskis Maskvoje laikosi sunkiai. Jam šiek tiek padeda laisvai po apylinkes lakstą saviškių būriai, kaip Sapiega, kuris pristatė daug maisto ir pašaro. Karalius dabar siunčia saviškiam pagalbon iš Livonijos Chodkevičių, bet jam išvaduoti saviškių nepasiseka ir jis grįžta. Be to, jo kariuomenė laikėsi labai neklusniai,

nes negauna algų ir pakeliui buvo sukonfederavusi. Lenkai kare jau nebepadeda. Varšašavos seimas pinigų karui ne= duoda, nors buvo labai prašytas ir Žolkievskis beargumen= tuodamas buvo įvedęs į posėdžių salę buvusį carą Vosylių ir jo brolį Šuiskius. Tuo tarpu Gonsievskiui pagalbon ateina savanorių ir jis Kremlių palieka naujam komendan= tui Strusui, o pats išvyksta Lietuvon. Apsuptieji Kremliu= je bado verčiami pagaliau, 1612 mt. gale, pasiduoda, kai jiems buvo pažadėta palikti gyvybę. Bet nors vieni buvo žadėję nežudyti, tyi kiti užėję išžudė.

Pagaliau pasirodė, kad Maskvos pergalėti nepavyks ir pradėta derybos, kurių sekmėj 1618 metais Devline /Divi= line/ padaryta 14 met. paliaubos. Lietuvai dabar grįžo Smolenskas, Sievero Naugardas ir Černigovas. Kariuomenės būriai, sustojus karui rytuose, persikėlė į Lietuvą ir pridarė daug nuostolių.

Pradėjus avantiūrą į Maskvą Livonijoj žygiai aptilo. Abi pusės buvo suinteresuotos Maskvos likimu ir kiekviena norėdama pasinaudoti norėjo turėti laisvas rankas Livoni= joj, kad galėtų veikti Rusijoj. Švedus į Rusiją traukė ne tik pavydas Lietuvai=Lenkijai, bet ir senos sąskaitos del ginčo Livonijoj. Švedai maišaties metu buvo užėmę vi= są Suomių įlankos pakraštį ir D.Naugardą. Dabar abi pusės padarė paliaubas su Maskva, kuri pradėjo atsigauti ir jau turėjo išsirinkusi /1613 m./ caru Mykolą Teodoraitį Roma= novą. Karas atsigauna Livonijoj.

Europoj tuo tarpu ėjo ilgi ginčai dviejų tikybinių srovių = katalikų ir protestonų. Zigmuntas tuos įtemptus santykius nori panaudoti prieš Švedus ir glaudžiasi prie

katalikų lagerio vedamo Habsburgų.

Švedai su Maskva karą baigė 1617 met. ir tuojau prade=da jį Livonijoj. Čia jie tuojau užima Dünamündę. Livoniją nuo Švedų gina Kr. Mykolas Radvila. Bet jis neturi pasi=tikėjimo ir negauna pagalbos. Visas jėgas jis turi susi=rinkti pats. Jis padaro visuotinų šaukimą Upytės paviete ir Žemaičiuos, švedus sulaiko ir padaro paliaubas.

1619 met. kyla mokesčių reformos klausimas. Lig šiol karo reikalams nuolatinių mokesčių nebuvo, o buvo renkama seimui leidus tik tada, kai jau reikia kariauti ir tas dažnai buvo pervėlu. Be to, ir skirti pinigai dažnai ne=buvo surenkami, nes daug nesumokėdavo. Nesumokėdavo daž=nai tie, kurie buvo toli nuo karo įvykių vietos ir kurių dvarams negresė sunaikinimas. Dabar kyla sumanymas įvesti nuolatinį mokestį karo reikalams, bet bajorai nesutinka. Jie laiko tai savo teisių sumažinimu. Esą karalius tada turėtų karinę jėgą ir galėtų su jais nesiskaityti. Dabar buvo dar vienas sumanymas, būtent, atiduoti Livoniją val=dyti karalaičiui Vladislovui, bet tas neįvyksta ir jis gauna tik Baltgudiją.

Tuo tarpu įvyksta naujų pakitimų. Europos vakaruose 1618 met. prasideda 30 metų karas ir į ten patraukia Švedai su savo karaliu Gustavu Adolfu. Jis nori įsigalėti kitoje Baltijos pakrantės dalyje. Zigmuntas taip pat pa=noro gauti Sileziją. Be to, į Baltijos jūras atsiranda dar vienas konkurentas = Turkai. Jiems reikia miško, o jo būtų galima gauti pasiekus Baltiją. Tam reikia perei=ti Lenkiją ir pradedama karas. Turkai sumuša lenkus ir žūva jų hetmonas Žolkievskis. Jo vieton nuvyksta Chodke=

vičius su karalaičiu Vladislovu, kuris buvo irgi geras vadas. Chodkevičius tenai ir pasimirė.

Tuo tarpu Livonijoj visą laiką kariavo Radvila. 1621 met. Gustavas Adolfas eina ant Rygos, karalius Radvilai nepadeda ir net kliudo. Ryga pasiduoda Švedams. Rygos pirkliams priklausyti Švedams buvo geresnis išskaičiavimas negu Lietuvai, nes Švedai valdo jūrą ir tada prekyba bus laisvesnė. Be to, Švedai yra protestantai, kaip ir Rygos miestiečiai, ir del to jie galės gauti privilegijų prieš katalikus.

Radvilai kova buvo sunki. Jis viskuo turi apsirūpinti pats. Bajorai kai kur, kaip pav., Ukmergės pavieto, atsisako eiti į visuotiną šaukimą. Žiema buvo karui nepalanki ir Radvila nori taikos, bet Zigmuntas nenori, nes nenori išsižadėti savo pretenzijų į Švedų sostą. Radvilai gi tos ~~pretenzijos visiškai nerūpi. Gustavas~~ Adolfas taikos irgi nori. Jis net norėjo padaryti taiką vien su Lietuva. Lenkijos bajorus jis agitavo priversti karalių prie taikos, bet tie nieko nedarė nei už, nei prieš.

1622 metais ~~rudenį Radvila padaro su~~ Švedais paliaubas lig pavasariui. Paliaubas Radvila daro vienas, visiškai nesiskaitydamas su lenkais ir karalium. 1624 metais vėl padaroma paliaubos vieniems metams. 1625 metais Gustavas Adolfas eina į Biržus, užima Bauską. Jis buvo norėjęs eiti net į Vilnių, bet atsiranda kliūčių. Kai kur prasidėda maras, algauninkai ne visur ištikimi. 1626 metais Radvila atsisako nuo hetmono vietos ir užleidžia ją Gonsievskiui.

Gustavas Adolfas nori, kad Zigmuntas atsisakytų nuo

Švedų sosto. ~~Tas nesutinka.~~ Del to reikia daryti presiją ~~į lenkų ponus.~~ Gustavas Adolfas dabar perkelia karą į Prūsus ir Lietuva dabar gali atsilsėti. Lietuva šiam len= kų kare ne tik nepadeda jiems, kaip ir jie Lietuvai nepa= dėjo, bet randa galimu net vesti prekybą su Švedais, par=. duoti jiems maisto.

Prūsai nuo I6 a. buvo padalyti į 2 dalis: I/ Karaliaus Prūsai, kurie buvo tiesioginėj karaliaus žinioj ir 2/ Va= saliniai Prūsai, valdomi karaliaus vasalo Brandenburgo kunigaikščio. Visas Pavyslys, kur dabar yra vadinamas Dancigo koridorium, tik platesnis, buvo valdomas tiesio= giniai karaliaus per savo valdininkus, o Prūsija esanti į Rytus nuo Vyslos, buvo valdoma leniniai. Socialė struk= tūra buvo tokia: bajorai, miestiečiai ir valstiečiai. Bajorai be to skyrėsi į 2 dalis: didikai ir smulkioji ba= jorija.

Valstiečiai ~~nešė~~ baudžiavą. Miestiečiai nebuvo stip= rūs. Miestai buvo silpni. Leniniuos Prūsuos buvo tik vie= nas didesnis miestas, tai Karaliaučius, bet ir jo preky= ba buvo labai siaura. Prekyba gi rodo miesto galybės laipsnį. Karališkuos Prūsuos miestų buvo daugiau ir dides= nių: Dancigas, Ebingas, Torunė. Miestai seimuos negalėjo atsispirti ponams. Ypač šiuo laiku bajorai stengėsi įsi= galėti ant miestų, kai Prūsai /leniniai/ susijungė su feodališka Brandenburgija. Bajorai pasiliko sau visas įtakingesnes vietas. Kraštą valdė 4 ponai = Oberreute. Kunigaikštis tik retkarčiais atvažiuoja iš Brandenburgi= jos ir čia atrodo svetimas.

Gustavas Adolfas ties Dauguva sumušė lietuvius, padarė

6 savaičių paliaubas ir išvyko į Švediją, bet iš ten greit grįžo ir patraukė į Prūsus. Jo kariuomenė buvo padalyta į 3 dalis. Viena įsigali Piliavoj, kita Krenzburge, o trečia Klaipėdoj. Prūsų vyriausybė pradeda derybas ir pra=šo toliau neiti. Bijodami nusidėti karaliui su Švedais jie nesusitaria, bet ir karo vesti nenori. Gustavas Adol=fas mato, kad čia šalis turtinga, čia galima pasipelnyti, ne taip kaip Livonijoj ir jis traukia vis krašto gilumon. Švedijoj tuo tarpu buvo nederliaus metai ir šito krašto ištekláai G.Adolfui labai naudingi. Prūsų vyriausybė no=rėjo išsiderėti sau apsaugą už neitralumą, bet Švedai kaip tik čia gali pasistiprinti. Jie vis traukia krašto gilumon. Tarp kitko užima ir Karaliaučių. Prūsų vyriausy=bė pagaliau nutaria pradėti karą ir kreipiasi į kraštą. Bet valstiečiai nenori ginti savo ponus, nenori mokėri mokesčių. Jie svajoja švedams užėmus išsivaduoti nuo bau=džiavos.

IX.

Dar neišėjo Divilino paliaubose nustatytas laikas, o Maskva jau pradėjo kovą del Smolensko. Jis buvo svar=bus strateginis punktas abiem valstybėms. Maskva dabar iš anksto pradėjo ruoštis karui. Ji pirko ginklus, samdė Danijoj, Anglijoj, Holandijoj žmones. Karui proga duodan=ti vilties laimėti atsirado tada, kai mirus Zigmuntui Vazai prasidėjo Lietuvoj=Lenkijoj interregnum'as /beka=ralmetis/. Nesant krašte sosto įpėdininkystei, tuojau krašte prasideda partijų kovos už pravedimą savo kandida=tų. Maskva tą žinojo ir vos tik Zigmuntas mirė, ištraukė

į žygį, tikėdama nerasti tinkamos atspirties. Grėsiant rimtam pavojui karaliaus rinkimai buvo trumpi, partijų kovoms nebuvo laiko. Rinkimuose lietuviai nedalyvavo, nes namie reikėjo organizuoti stiprių atramą užpuolusiai Maskvai. Kandidatais buvo mirusio Zigmunto du sūnūs = Vladislovas ir Jonas Kazimieras. Motina bevelijo įsodint sostan jaunį Joną Kazimierą, o tėvas buvo laikęs Vladis= lovo pusę, kuris kurį laiką buvo paskirtas nuo Maskvos atkariautų žemių ir Livonijos valdytoju. Jis buvo geras karys. Kariaudamas kartu su tokiu gabiu vadu, kaip Chod= kevičius, jis daug ko pramoko. Be to, jis buvo keliavęs po vakarus. Buvo pas Habsburgus, Holandijoj, kur galėjo prisižiūrėti tobulesnei karo technikai. Jis ir buvo iš= rinktas./1632/ Psirašytoji pacta konventa nuo kitų veik niekuo nesiskiria. Bo tik ką minėto karo, tuo metu dar ėjo karas Prūsuose su Švedais. Vladislovas iš Pradžių atvyko Lietuvon, pasitarė su ponais ir bajorais ir iš= traukė prieš Maskvą. Karas buvo neilgas. Nežiūrint rusų skaitlingumo = vien mobilizuotų esą buvę apie 200000, o be to nemaža samdinių = škotų, olandų, anglų, vokiečių = puolimas buvo atmuštas, Smolenskas apgintas, karas baigė= si Polianovkos sutartimi /1634 m./.

Zigmuntas buvo šalininkas kovos su reformacija ir kata= likybės platintojas namie ir rusuose, Prūsuose, bei Šve= dijoj. Jis tikėjo universalės tikybos pagalba sujungti valstybes. Savo tikslams jis vartojo ir jėgą ir gerumu veikė. Ir prie Vladislovo vidujinės kovos tęsėsi. Čia grū= mėsi ne vien tikybinės antagonistiškos grupės, bet ir šiaip įvairūs priešininkai, kurie dėdavosi dažnai tai

prie vienos, tai prie kitos tikybinės grupės, kad jų pa=galba pakenkti savo priešui. Vladislovas tėvo politiką varyti negalėjo. Jis prie tėvo negalėjo iškilti politikoj, nors turėjo ir noro ir energijos, ir gabumų. Del to jis tada buvo opozicijos pusėj, kaip labai dažnai būna su vaikais. Jis stojo prieš netolerantiškumą. Jis pamatė dalyką, kurio nematė tėvas, kad norint atgauti Švedų sostą negalima persekioti protestantus, nes tas protestantiškoj Švedijoj tik opoziciją tegali iššaukti.

Tuo tarpu ėjo Vokietijoj 30 metų karas. Jis kilo neva del tikybinių reikalų, o ištikro jis ėjo daugiausia eko=nominiais sumetimais. Čia kovota del žemių, del Baltijos pakraščių. Rimtesni žmonės tą matė ir negalėjo religi=niams šūkiams priduoti realių vertybių, kai jų ten nebu=vo. Vladislovas būvo sumanus politikas ir negalėjo to nematyti.

Del Vladislovo santykių su vyskūpais ir tų laikų cha=rakteristikai paminėsime keletą faktų.

Poznaniuje mirė vyskūpas ir reikėjo skirti naują. Pir=mu kandidatu buvo Pšemislio vyskūpas. Prašydamas, kad pa=skirtų, jis bučiavo karaliui ranką, o paskyrus dėkojo puolęs po kojų. Prie Vladislovo tėvo tas atsitikti nega=lėjo.

Vladislovas buvo prašęs nuncijų, kad vienas jo kandi=datas būtų paskirtas kardinolu, bet papa to nepadarė. Už tą Vladislovas kurį laiką neišleido nuncijaus iš Krokuvos.

Vladislovas buvo užsakęs padaryti tėvo statulą. Ją reikėjo statyti ten, kur buvo bažnyčios namukas. Jį rei=kėjo nugriauti... nuncšdinti, bet vyskupas juos parduoti nesutiko.

Karalius liepė tada nugriauti ir tiek. Pasikėsinimas ant bažnyčios turto einant kanonais baudžiamas atskyrimu. Nuncijus norėjo reaguoti, bet karalius jo neprisileido. Pagaliau nuncijus turėjo atsiprašyti.

Kartą pas karalių buvo pietūs. Prie jo vienoje pusėje sėdėjo brolis, o kitoje Kuršo kunigaikštis. Nuncijus atvyko pavėlavęs. Jis norėjo atsisėsti pagarbos vietoj greta karaliaus, bet Vladislovas liepė sėsti ten, kur buvo laisva vieta. Prie jo tėvo šitaip būtų neatsitikę.

Vladislovo laikais prasidėjo kovos su įsigalėjusiais vienuolynais. Pirmiau buvo galima užgrobti bažnyčios dvarus perėjus kiton tikybon, dabar kitaip = seimas bando uždrausti vienuolynams pirkti dvarus. Net buvo reikalauta kai kuriuos vienuolynų dvarus atimti.

Buvo dar ir susidūrimų. Taip maršalas Sapiega buvo užgrobęs Vilniaus vyskupo rūmus. Karalius įsako rūmus grąžinti vyskūpui.

Taip Vladislovo laikais tikybinės neapykantos aistra buvo praėjusi, bet pilnos lygybės dar nebuvo. Vladislovui dvasiškija išmėtinėjo, kad jis esą ne katalikiškai nusistatęs. Jis buvo nutaręs vesti, tą pagal pacta conventa galėjo padaryti tik su senato žinia. Kandidatėms buvo viena iš Habsburgų giminės ir Pfalco kunigaikštytė protestantė. Bet del jo protestantiškumo Vladislovas nežiūrėjo. Su jos kandidatūra buvo sutikę daugelis senatorių ir net kai kurie vyskūpai. Kiti priešinosi. Vladislovas siekė Pfalco kunigaikštytės rankos del to, kad ji buvo Anglų karaliaus giminė ir ten jis norėjo gauti sau paramos. Bet kai pamatė, kad iš anglų paramos vis tiek

negaus, Vladislovas pats paprašė senatą, kad nesutiktų ne/ leistų jam vesti minėtą kunigaikštytę. Jam pačiam atsisakyti buvo nepatogu, nes jau buvo pasiuntęs piršlius.

Lietuvoj ir Vladislovo laikais tikybinių susidūrimų buvo. Taip vienam seime Vilniaus vyskūpas Voina iškėlė kaltinimą Radvilai, kad jis persekioja katalikus = jis Svedasuose išvertęs katalikų kryžius. Radvila tą paaiški= no šitaip: Svedasų klebonas, norėdamas užgrobti jo žemės, pakėlė kapčius ir ten pastatė kryžius. Del Radila ir lie= pęs tą kryžių išversti. Byla baigėsi tuo, kad Radvila davė tam tikrą atlyginimą.

Kita byla buvo, kad tas pats Radvila liepęs sudaužyti kryžių Zabludave. Bet pasirodė, kad tai pramanyta. Čia kalbėtasis yra Jonušas Radvila.

Ir iš šitų bylų matyti, kad situacija jau pasikeitė. Skerdynių jau nebėra ir skundams ne visada tikima.

Prūsuose jau Vladislovo viešpatavimo pradžioje buvo įsistiprinęs Gustavas Adolfas, kuris laikėsi užėmęs pajū= rį su uostais. Švedams dabar resursų karui nereikėjo siek= ti į namus, o galėjo gauti čia pat. Čia jie rinko mokes= čius ir įvairias rinkliavas. Dabar į pietus jie jau nebe= traukė, o traukė į Vokietijos vidurį ir vakarus. Del to, lenkai galėjo atsikvėpti. Iš Livonijos Švedai irgi buvo atsitraukę. Nuėjus pavojui buvo galima kelti susitaiki= nimo klausimas. Pavojus iš niekur nebegresė iš niekur nė Lietuvai, nei Lenkijai. Dabar buvo galima eiti į Sile= ziją arba iš Prūsų vyti Švedus. Pastarajam klausime pasi= reiškė visas antagonizmas tarp lietuvių ir lenkų. Lenkai lietuviams nepadėjo kovoje su Švedais Livonijoj. Dabar

lietuviai neturi jokio intereso padėti lenkams Prūsuose.

Švedai dabar stengėsi įsigalėti Baltijos vakarų pakra=šty. Čia aktingai dalyvauja Austrai taip pat norį prieiti prie Baltijos. Jų vadas Valensteinas net buvo svajojęs įkurti laivyną. Jie nenorėjo čia įsileisti Holandų, Francūzų, Anglų. Francūzai nuosekliai traukė į Rytus ir jiems čia daroma atspara. Vladislovo norus atatiko Habs=burgų politika. Jam, Švedų karalaičiui, rūpi laivynas. Jo padėtis už Habsburgų buvo prastesnė, nes jis renkamas ir negalė laisvai elgtis su iždu. Jis nori vesti savo reikalus atskirai nuo lenkų, bet kad Lietuva jį remtų. Jis nori išsivaduoti nuo kontrolės. Į Švedų sostą jis no=rėtų patekti susitarimo keliu, bet ten priešų buvo daug. Ir vyriausias priešas buvo kansleris. Gustavas Adolfas buvo palikęs dukterį. Vladislovas norėjo ją vesti arba brolis Jonas Kazimieras. Jei vestų J.Kazimieras, tai Vla=dislovas būtų globėju. Jei jis negalėtų patekti į Švedų sostą, tai gal nors į Suomiją.

Žygiai Prūsuose ėjo. Bet jis buvo vedamas ne lenkų lėšomis, o iš kitur gautomis. Lenkai pabūgo, kad karalius gali įsivyrauti ir valdyti. Jie gi pripažino teisę valdy=ti tik seimo rinktiems žmonėms, o karalius reikalingas tik reprezentuoti. Karalius, lenkų verčiamas, prade a derybas. Bet jis nenori atsisakyti nuo sosto Švedijoj. Jis bando remtis Radvila, kuris jam net padėjo kare. Radvila dabojo derybose, kad nebūtų užleista Lietuvos reikalai, kad nebūtų užmiršta Livonija. Lenkams pavyko nuo derybų Radvilą pašalinti. Derybų metu lenkų buvo iš=sižadėta Livonijos. Vladislovas ir lietuvių magnatai

rado reikalingu eiti iš vien. Ir seime Štumdorfo paliaubų, padarytų 2I metams, lietuviai nepripažino. Lietuviai sakė, kad taikos negali būti, kol nesutiks visas seimas. Kitą dieną lietuviai taiką ratifikuoti sutiko, bet už tą lenkai išsižada alternato Livonijoj - pakartom užėmimo vietų su lietuviais. Be to, už tai lietuviai reikalavo, kad visi dvarai Prūsuose eitų alternato xxxxxx keliu abiem tautom. Bet lietuviai savo reikalaxximų pravesti negalėjo. Tais pat metais Vladislovas išsižadėjo Maskvos sosto. Bet tų savo teisių, matyt, nė nebrangino perdaug, nes kai reikėjo grąžinti raštą, kuriuo Maskvos bajorai kvietė Vladislovą į sostą, tai jo nebesurado. Matyt, ne kaip saugojo.

Taip nepavyko nei ekspansija į rytus, nei įsigalėti Pabaltėj. Vladislovo gyvenimo gale kilo naujas turkų xxx xxx klausimas. Vladislovas norėtų atsigauti čia, kai pra= laimėjo visur kitur. Jis vadas gabus, bet lėšų nėra. Čia aktingą rolę atlieka Venecija, kuri dar tebebuvo stip= ri. Jie prašo Vladislovą pradėti su turkais karą ir duoda pinigų. Be to, čia įsiterpia ir francūzų interesai. Ant= roji Vladislovo žmona buvo francūzė. Su Austrais jis su= laukė fiasko ir del to ieškojo pagalbos pas jų antagoni= stus francūzus, kurie xxxxxx išėjo nugalėtojais 30 metų kare. Dabar del to su jais susidėti naudinga. Del to ir antrą žmoną jis veda iš francūzų. Ji energingai padėjo jo planuose prieš turkus. Pinigų ji negailėjo ir turėjo. Vladislovas buvo sumanęs plataus maštabo žygius, bet mir= tis visus jo planus išardė.

Prie jo buvo pradėtos kovos su kazokais Ukrainoj,

kurie norėjo išsivaduoti nuo lenkų užmetamo jungo. Ten dabar kas kart daugiau rasdavosi žmonių, nes pavojai nuo totorių sumažėjo. Lig tol kartais ramesniais periodais atsirasdavo daugiau žmonių, kurie gali apseiti su gink= lais ir pasidaro gyvenimas ramesnis bet užpuolę nuomadai vėl išnaikindavo. Ten pagaliau atsiranda žmonių, kurie gali apseiti su ginklais ir pasidaro gyvenimas ramesnis, bet tie sienų saugotojai dažnai patys neramūs. Dabar, pra ėjus totorių pavojui, yra noro tuos kazokus sunaudoti dvarų darbams. Jie nepasiduoda ir ginasi ginklu. Pagaliau prieita net prie tikrų karų, kai kazokai daro pastangų sukurti valstybę.

Yra manymų, kad Vladislovas turėjo palinkimų į proto ligą. Jo visa giminė buvo nesveika. Jų dinastijos Švedų Erikas buvo linkęs į proto ligą. Vladislovo tėvą trenkė paralližius. Taigi ir jis galėjo turėti linkimo į nesvei= katon. Jis labai gėrė, doros buvo neaukštos. Jis mėgo me= džioti. Mirė kely, grįždamas iš Vilniaus Krokuvon = Mer= kinėje. Mirties priežastis nėra nustatyta. Vieni sako jį buvus sifilitiku. Jis gėrė nesusilaikydamas ir tas sur trumpino jo gyvenimą. Korzonas laiko Vladislovu vienu ge= riausių to laiko karo vadų. Be to, jis turėjęs ir admi= nistratoriaus gabumų. Kaip vadą jį esą galima lyginti St.Batorui. Savo karinių gabumų jis parodė kare su Maskva bet laimėjo nedaug, nes sąlygos buvo negeros = jo nepa= laikė ir jis turėjo trauktis. Šitam ryšy norėjo padėti Lietuva, o kliudė lenkai. Viena, ką padarė jis, tai, kad prisidėjo prie tikybinių antagonizmų sumažinimo.

X.

Mirus Vladislovui /1648/ valstybėje jokių atmainų ne=
įvyko. Santykiai liko tie patys = neužbaigti. Kandidatais
liko du jo broliai = Jonas Kazimieras ir Karolis. Svetim=
mų kandidatų nebuvo. Broliai varžosi tarp savęs. Charak=
teringa, kaip Karolis gaudė sau bajorų balsus. Jis pasta=
tė Pavysly visą eilę karčiamų ir ten girdė bajorus, bet
ir taip pravesti kandidatūrą nepavyko, nes ir motina la=
biau palaikė Joną Kazimierą, nors iš syk buvo parodžiusi
daugiau prielankumo Karoliui. Karolis, matydamas pralai=
mėsęs, savo kandidatūrą atsiėmė. Taip išrinktas tapo Jo=
nas Kazimieras. Lietuva, kaip paprastai, rinkosi atskirai.
Jonas Kazimieras politikoj buvo išsikišęs ir anksčiau.
Jis net kandidatavo į sostą greta Vladislovo. Jam buvo
ieškota sosto užsieny, bet rasti nepasisekė. Iš jo žygių
minėtinas štai koks atsitikimas. 1638 met. jis keliavo
į Ispaniją, bet audros metu laivas, kuriuo jis plaukė,
buvo priblokštas prie Francūzijos krantų. Čia jį suėmė
ir uždarė kalėjiman. Iškalėjęs 9 mėnesius jis bandė pa=
bėgti, bet dar besiruošiant buvo sugautas ir perkeltas
į saugesnę vietą. Tuo tarpu tarp Ispanijos ir Francūzijos
ėjo karas. Ir Jonas Kazimieras buvo kaltinamas, kad jis
keliavęs į Ispaniją, kaip būsimas vadas ir pravažiuoda=
mas pro Francūziją žvalginėjęs. Bet šitoks tvirtinimas
vargu ar galėjo turėti pagrindo, nes Jonas Kazimieras
visai nebuvo geru kariu ir karą vesti kas žin ar galėjo
imtis. Čia keršyta jam už jo brolio Vladislovo politiką.
Išsivadavęs iš nelaisvės jis gyvena kurį laiką Italijoj,
kur įstojo į jezuitų ordeną, gavo šventimus ir, kaip kara=

laitis, greit pasiekė kardinolo laipsnį. Kaip tik tą sužin=
nojo Lietuvoj ir Lenkijoj, tuojau daug kas pradėjo prašy=
ti, kad karalius išdalintų jo dvarus. Jis prašė brolio,
kad dvarų nedalintų, nes jis pats juos paskirstysiąs.
Pagaliau jis grįžo. Čia jis vedė visai ne vienuolišką
ir kardinolišką gyvenimą, o tokį, kokį jam leido vesti
turtai. Tarp kitko jis važiavo Francūzijon atvežti Vla=
dislovui jo antrąją žmoną ir buvo ją paviliojęs. Dabar ji
nori, kad Jonas Kazimieras ją vestų. Visos kliūtys =
šventimai = buvo panaikinta, iš ordeno buvo atleistas,
bet jis pats jos nebenorėjo. Vis del to jis iš brolienės
neišsisuko ir privalėjo ją vesti.

Jonas Kazimieras turėjo varyti savo tėvo ir brolio po=
litiką. Jis matė, kad karalius nėra viešpats, turi skai=
tytis su bajorais. Skirti ~~valdininkai jo neklauso~~. Jie
lenkiasi tol, kol jų nepaskiria, o paskirti visiškai ka=
raliaus nebijo. Valdininkai mūsų laikais atstatomi, o mi=
nisteriai atleidžiami suverenės valdžios=parlamento arba
karaliaus, kur absoliutės monarchijos. Čia buvo kitaip.
Kaip karalius renkamas visam amžiui, taip pat visam amžiui
skiriami ir valdininkai. Del to, kilus kivirčui valdinin=
ką pašalinti negalima. Jonas Kazimieras bandė pasiimti
savo žinion bent kariuomenę, bet tam pasipriešino ponai.

Kariuomenė tada buvo didžiojo hetmono rankose. Jis ga=
lėjo karaliaus klausyti, galėjo ir neklausyti. Vieno ka=
raliaus balsas dar dalyko nenulemia. Gerai dar kai hetmo=
nas yra gabus žmogus, o jei prastas, tai jo vistiek nepa=
šalinsi.

Jonas Kazimieras bandė rasti tokią išeitį: mirus di=

džiajam hetmonui jis neskyrė naujo ir hetmono pareigas pasiliko sau. Ponai pradeda bijoti, kad karalius perdaug įsigalės. Seimeliuose prasideda agitacija, kad karalius laužo konstituciją ir pradedama reikalauti hetmoną pas= kirti. Jonas Kazimieras žiūrėjo į savo valdžią, kaip savo asmens reikalams pasinaudoti. Valstybinių interesų nebuvo Prasidėjęs karas parodė, kad kariuomenei vadovybės rei= kia ir jis paskyrė Lietuvos didžiuoju hetmonu Radvilą Jonušą, o lauko Gonsievskį, o lenkų didžiuoju hetmonu Potockį. Jonas Kazimieras vadovavosi asmens reikalais. Politinės programos valstybinio masto jis neturėjo, o lai kai buvo sunkūs, kad išsilaikytų, reikėjo sutraukti visas jėgas.

Kazokai įsitaisė Padnieprių derlinguose plotuose, kur nedaug buvo žmonių, nes juos išgaudydavo nomadai totoriai Jie darydavo plačią medžioklę ir sugautus žmones parduo= davo vergijuvėn. Ten galėjo apsigyventi tik drąsiausieji. Apsigyvendavo ten, kur patogiausia buvo gintis. Susidarę būriai galėdavo ne tik gintis, bet ir pulti. Ten bėgo vi= si, kurie buvo nepatenkinti. Buvo atsitikimų, kad į ten atbėgdavo net iš Žemaičių. Traukė ten bajorai, valstie= čiai ir visi, norį laimės ieškoti. Taip iš tų žmonių susi= darė siena, ginanti valstybę nuo totorių. Valstybę dabar galėjo pulti tik turkai nuo Maldavų pusės. Dabar bajorams atsiranda noras užvesti ten baudžiavą, sunaudoti laisvus žmones savo dvarų apdirbimui. Be to, sako, reikia apsisau= goti nuo valstiečių bėgimų iš baudžiavos jungo pas kazo= kus. Bandymas įvesti savo tvarką nuo 16 amž. juo tolyn, juo labyn ėjo, augo. Ten daloma dvarai dideliais plotais.

Gyventojų gi ten nedaug. Vieni gyveno iš žemės darbo, o kiti iš karo, plėšimų. Visi tie žmonės buvo graikų tikybos, kalba jų rusinų. Balojai gi buvo katalikai ir lenkai. Taigi tarp jų ir kazokų skirtumas buvo didelis. Kazokai priešinasi, pasiduoti nenori. Tarp jų yra žmonių ir iš aukštesnio luomo. Jie turėdami daugiau prityrimo ir žinių tampa vadais. Dabar atsiranda idėjos nepasiduoti svetimų jungui, o įkurti savo valstybę. Visi valstybės elementai yra. Tokių vadų žymiausias buvo Chmielnickis. Jie kariavo daugiausia su lenkais, o su Lietuva mažai.

I649 met. Zborovo traktatu buvo pripažinta lenkų karaliaus žinioj esanti nesuverenė kazokų valstybė. Kadangi bajorai savo norų neatsisako, kovos pradedamos vėl. Sekančiose taikos sąlygose bandoma valstybę naikinti. Paliaubos ar taika nieko negelbi, nes patys gyvenimo interesai tiek priešingi, kad be susidūrimų būti negali. Karas vis tęsiasi. Į tuos klausimus įsikiša dar Maskva. Kazokai užmezga ryšius su turkais, totoriais ir Maskva. Agitacija ir tada buvo plačiai vartojama. Kazokai tada agitavo, kad lenkų baudžiauninkai mestų ją ir tas bajorus dar labiau erzino. I65I metais ties Berestiečku kazokai buvo sumušti ir Baltcerkvėj padaryta taika, bet I653 met. karas vėl prasidėjo. I654 met. kazokai pasidavė Maskvai, o vėliau net buvo pasidavę turkų sultonui /I667/. Tą jie padarė, kai apsivylė Maskva, kuri pripažino Ukrainoj kazokų valstybę savo valdžioj. Jie turi autonomiją, visos vietos Ukrainoje bus užimtos tik vietinės kilmės žmonių. Bet tas nebuvo išpildyta.

Lietuvą kazokų klausimas ne tiek lietė. Tai lenkų

dalykas. Lietuvą labiausia lietė karas su Maskva, kuris kilo šiai priėmus kasokus savo globon ir tuo sulaužius Polianovnos sutartį. Pradėdama karą Maskva skelbė neva esą del to pradedanti, kad Lietuvos senatoriai laiškuose į rusų bajorus nepilnai išrašė caro titulus, o karalius už tą nebaudžia. Bet tikroji karo priežastis buvo noras traukti į rytus ir būtinai pasiekti jūrą. Tam žygiui paėmė ir kazokus. Jie turi pulti lenkus, o vėliau pereiti ir į Lietuvą. Į Lietuvą ėjo 3 armijos ir gana didelės - iš viso apie 258000, ir į Ukrainą apie 86000, iš kasokų 20000. Tarp karo motyvų tarp kitko buvo skelbiama, kad kovojama už tikrą tikybą. Maskvos kariuomenė traukė į Smolenską. Lietuvių kariuomenes buvo nedaug. [illegible] Jonušas Radvila tie Orša turėjo vos 11000. Caras buvo apsistojęs ant Berezinos, bet pasisekimas traukė toliau. Smolenske gynėjų buvo nedaug. Jiems nepadėjo. Be to, miesto gyventojai buvo sukiršinti tikybinėms kovoms, kai buvo bandyta pravesti unija. Samdininkai patys pasidavė maskviečiams. Caras pirmiausia stengėsi sugriauti katalikų bažnyčias kaip negeras. Tas, kurios buvo kadaise atimtos iš provoslavų, jiems grąžino. Žydų daug sudegino. Iš užimtos šalies /tarp Dniepro ir Berezinos/ gyventojus varo į nelaisvę. Maskvoj tuo tarpu kilo maras ir del to caras daug kariuomenės nuo Smolensko atleido. Ir toliau traukdamas caras su gyventojais elgėsi žiauriai. Kai kur iškapodavo visus vyrus, kad jie vėliau nedarytų sukilimo. Bajorai nuo rusų pabėgo ir gintis nėra kam. 1655 metais vasarą caras užima Vilnių ir pasiskelbia D. Lietuvos kunigaikščiu. Radvila gynė, bet nepajėgė. Bajo=

rai buvo išgąsdinti ir į šaukimus nestojo. Radvila rado reikalingu padaryti su Švedais padaryti sutartį, kad jų pagalba apsiginti nuo rusų. Kraštas buvo labai sunaikin= tas. Vilnius apdegė. Per I7 d. Vilniuje gaisro jokiu bū= du negalėjo sulaikyti. Be to, Vilniuje siautė rusų atne= štas maras. Miesto komendantas Myšeckis iš miesto nieko neišleisdavo. Įsitaisę Vilniuje rusai manė likti visada. Jie jau tyrinėjo nuosavybės santykius, mokesčius ir tt. Žydus iš miesto pašalino, nes krikščionys amatninkai buvo prašę apginti nuo jų konkurencijos. Gyvenimas buvo sunkus. Kraštas buvo skurdus ir net patiems rusams neužteko mai= sto. Gyventojus jie gaudė, kaip įkaitus, kad pripažintų jų valdžią ir vežė juos į Maskvą, kur jie kartais užsi= likdavo labai ilgai. Yra atsitikimų, kad po IO metų pasi= baigus karui Okos upe plaukė barkos, pilnos Lietuvos mo= terų ir vaikų. Jie buvo nupirkti turkų pirklių vergijon, bet išvežti jiems buvo neleista ir tai del to, kad jie nekrikščionys.

Omske buvo nugabenta daugybė žmonių. Tenai kilo taip vadinamas lietuvių maištas, bet buvo numalšintas, nors gana sunkiai.

Vilnius nukentėjo daug. Rusai jame buvo nuo 1655 met. iki 166I metų. Maskva per tą laiką jau buvo spėjusi už= vesti savo tvarką. Vaivada buvo paskirtas Sakovskoj. Ca= ras pradėjo vadintis d. Lietuvos kunigaikščiu ir įsakė belaisvių neimti. Plėšti, deginti buvo uždrausta. Pažada caras bajorams palikti jų turtus, miestiečiams leisti lai= svą prekybą, o baudžiauninkams pažada lengvenybių, bet nepasako kokių. Iš krašto gyventojų reikalaujama prisiek=

ti carui, bet neprisiekia ir nėra ką daryti. Į kalėjimus nesukiši šimtus žmonių ir nepenėsi jų, kai patiems duonos maža. Caras įsako elgtis švelniai. Kai kurie iš ponų prisiekia, kaip pav. rusų emigrantų ainis Andrius Kurbskis. Nors caro buvo įsakyta gyventojus grąžinti į senąsias vietas, bet žydų į Vilnių negrąžino. Gyventojai rusų nekentė ir prasidėjo partizanų karas. Taip pav. valstiečiai užpuolė kazokus, jojusius iš Ašmenos į Vilnių su bajorų prisiekusių rusams parašais. Tuos raštus jie nešė į Vilnių del to, kad jie buvo parašyti lenkų kalboj ir Ašmenoj neatsirado, kas juos išverstų į rusų kalbą. Ramumo visą laiką nėra. Puldinėjimai eina nuolat. Rusams teko žmones malšinti, raminti. Jie veikė ir geruoju. Pav. tuo laiku mirė Vilniaus vyskūpas Tiškevičius ir jos sesuo prašo atiduoti jo palikimą. Ji gauna. Vienoj vietoj buvo įsakyta iškulti gyventojų javus kariuomenės reikalams, bet kai pradėjo prašyti, kad paliktų, nes reikia sėklai, palieka. Vadinas, su gyventojais buvo skaitomasi ir perdaug nekiršinami.

=.=.=.=.=.=.=
=.=.=.=.=.=
=.=.=.=.=
=.=.=.=
=.=.=
=.=
=

